

Şii Hilali'nin Çöküşü Sonrasında İran'ın Güvenlik Stratejisinin Geleceği

The Future of Iran's Security Strategy after the Collapse of the Shiite Crescent

Mehmet Ali
YÜKSEL*

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal
Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Manisa, Türkiye
e-posta: mehmetali.yuksel@cbu.
edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4187-2695

Öz

İran, bölgesel ve uluslararası düzeyden kaynaklanan tehdit algılaması nedeniyle Ortadoğu'da Şii Hilali olarak adlandırılan bir jeostrateji benimsemiştir. Şii Hilali'ni hayata geçirmek için devlet düzeyindeki ittifaklarını ve hedef coğrafyadaki devlet dış aktörleri kullanmıştır. Ancak 2024 yılındaki gelişmeler İran'ın bu stratejisini çökertmiştir. Filistin'de Hamas ciddi güç kaybetmiş, Lübnan'da Hizbullah ağır darbe almış, Suriye'de Esad rejimi devrilmiş ve bu süreci değiştirebilecek ölçüde bir adım atamaması İran için önemli itibar kaybı meydana getirmiştir. Tüm bu gelişmeler İran güvenliği için stratejik bir boşluk meydana getirmiştir. Bunun sonucunda düşman olarak tanımladığı İsrail ve ABD'nin saldırılarına hedef olması kolaylaşmış ve Haziran 2025'te İsrail'in saldırısıyla 12 gün süren bir savaş yaşanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada İran'ın tehdit algısı ve bunlar karşısında geliştirdiği güvenlik stratejisi tarihsel bir bütünlük ile ele alınarak İran güvenlik stratejisinin gelecekte nasıl şekilleneceği sorusuna cevap aranmıştır. İran'ın önümüzdeki yıllarda ortaya koyacağı güvenlik stratejileri hem bölgesel güvenlik hem de uluslararası güvenlik açısından etkili bir dinamik olacağı için bu alanda literatüre katkı sağlamak önem arz etmektedir. Çalışmanın sonucunda İran'ın itibarını kuvvetlendirmeye, Şii Hilali'ni yeniden inşa etmeye, hava savunma ve saldırı sistemlerini geliştirmeye ve caydırıcılık kazanma faaliyetlerini hızlandırmaya odaklanacağı çıkarımlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, İran, Güvenlik Stratejileri, Şii Hilali, Paramiliter Örgütler

Abstract

Iran has adopted a geostrategy called the Shiite Crescent in the Middle East due to its perception of regional and international threats. The implementation of the Shiite Crescent has utilized Iran's state-level alliances and non-state actors in the target geography. However, the developments in 2024 have put an end to Iran's strategy. While Hamas lost serious power in Palestine, Hezbollah suffered a heavy blow in Lebanon, and the Assad regime was overthrown in Syria, Iran's inability to take any step that could change this process has resulted in a significant loss of credibility for Iran. All these developments have created a strategic gap for Iranian security. As a result, it has become easier for Iran to be targeted by attacks from Israel and the US, which it defines as enemies, and a 12-day war broke out when Israel attacked Iran in June 2025. In this context, the study examines Iran's threat perception and its security strategy against these threats with historical integrity and seeks to answer the question of how Iran's security strategy will take shape in the future. Since Iran's future security strategies will be an effective factor in regional and international security, it is important to contribute to the literature on this subject. The study concludes that Iran will focus on strengthening its reputation, rebuilding the Shiite Crescent, developing air defense and attack systems, and accelerating its deterrence activities.

Keywords: Middle East, Iran, Security Strategies, Shiite Crescent, Paramilitary Organizations

Geliş Tarihi / Submitted:
19.02.2025

Kabul Tarihi / Accepted:
20.08.2025

Extended Summary

The main aim of the Shiite Crescent strategy is to meet threats outside of Iran's own territory by using Iran's proxy actors in the region. Important elements of this strategy include Hezbollah, Hamas, the Assad regime, Shia groups in Iraq, and Ansarullah (the Houthis) in Yemen. This strategy seeks to eliminate threats that Iran perceives from actors such as the United States (US) and Israel by utilizing proxy actors and employing asymmetric warfare methods. In other words, the Shiite Crescent is formed to protect Iran's regional influence and security by being geographically positioned as a crescent formed by Shiite groups in Iraq, Syria, Lebanon, Palestine, and Yemen. The basic premise of the strategy is that Iran, which has limited conventional warfare capacity, will wear down its enemies with hybrid warfare techniques and transfer the cost of defending its territory abroad.

The US is the primary and most significant source of threats shaping Iran's Shiite Crescent strategy. After the 1979 Islamic Revolution, relations between Iran and the US deteriorated, and the hostage crisis that began with the occupation of the US embassy in Tehran escalated tensions further. The US imposed sanctions on Iran and tried to limit Iran's influence in the region. Especially after the September 11 attacks in 2001, Iran was described by the US as the "Axis of Evil", while Iran called the US the "Great Satan". The US's stance towards Iran has become increasingly harsher, evolving from opposing rhetoric to legal sanctions and then tactical operations. The US's military presence and operations in the region have solidified Iran's perception of threat. In particular, Saddam Hussein's invasion of Kuwait in 1990-91 led the US to increase its military presence in Saudi Arabia and other Gulf countries. The US's military bases in the region have expanded with the operations in Afghanistan and Iraq, and new bases were established under the guise of combating terrorism during the Syrian civil war. The US's presence of more than 35 bases and approximately 45,000 soldiers in 11 countries in the Middle East has further deepened Iran's perception of threat. These bases have the capacity for an all-out attack from air, land, and sea. Iran considers this situation a complete encirclement necessitating the development of an effective defense strategy. The second important source of threat is Israel. Iran has described Israel as the "Little Satan" and argued that Israel should be eliminated. Israel, on the other hand, sees Iran's nuclear program and its support for Shiite groups in the region as a major threat. Israel has carried out cyberattacks to hinder Iran's nuclear program and has advocated for the enforcement of international sanctions. The third and fourth sources of threat are Saudi Arabia and Türkiye. These countries have opposed Iran's sectarian policies in the region and have tried to limit Iran's influence. Iran, on the other hand, has supported Shiite groups to reduce the influence of Saudi Arabia and Türkiye in the region.

The recent developments have significantly diminished the strength of the Shiite Crescent. From a military perspective, Hamas has suffered heavy losses against Israel: its command and logistics structures have been dispersed, ammunition stocks depleted, and significant casualties incurred. Hezbollah's losses in Lebanon due to Israeli attacks, along with the collapse of the Assad regime in Syria, have lowered Iran's influence in the region. These developments have damaged Iran's prestige in the region and increased its perception of threat. Therefore, Iran has been in need of a new security strategy. Iran will strive to regain its reputation, protect its proxy actors, modernize its military, and become a deterrent force again in the coming period. The weakening of the elements of the Shiite Crescent makes it difficult for Iran to maintain its influence in the region. Iran's threat perception has intensified with the increasing military presence of the US and Israel in the region. Additionally, the 12-day war that began with the attacks of Israel and the USA in June 2025 further reinforced this perception of threat. Iran is trying to counter these threats by increasing its military capacity.

As a result, the Shiite Crescent strategy has been an important geostrategy developed by Iran against security threats in the region. However, recent developments have seriously weakened this strategy. Therefore, Iran will make efforts to regain its reputation, increase its military capacity, and obtain nuclear weapons in the coming period. During this process, Iran's influence and security policies in the region may change significantly.

Giriş

İran dış politikasında Ortadoğu bölgesi, diğer bölgelere nazaran daha öncelikli bir alan olarak belirginleşmiştir. Bu durumun geçmişten gelen çok sayıda nedeni bulunsun da özellikle İslam Devrimi sonrasında İran'ın küresel tehdit algısında başat aktör olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin bölgedeki askeri varlığı ve İsrail ile düşmanlığı ön plana çıkmaktadır. Hem küresel hem de bölgesel düzeydeki tehdit algısı İran'ı güvenlik açısından etkili bir önlem almaya sevk etmiştir. Tehdit kaynakları ile normal şartlarda askerî, ekonomik veya siyasi açıdan rekabet edemeyeceğini gören İran, paramiliter unsurları içeren, vekalet savaşı gerçekleştirebileceği ve sıcak savaşı sınırlarının uzağında karşılayabileceği bir strateji oluşturmuştur.

Temelde Şii kardeşliğine dayanan, ancak kullanılabilecek diğer unsurlarını kapsayabilen bu strateji bazen “Direniş Ekseni” bazen de “Şii Hilali” olarak isimlendirilmiştir. İran yönetimleri ve akademisi genellikle “Direniş Ekseni” kavramını kullanmayı tercih ederken Ürdün Kralı İkinci Abdullah tarafından ortaya konulan “Şii Hilali” kavramı da literatürde ilgi görmektedir. Bu durum ise stratejide kullanılan unsurların birçoğunun Şii mezhebini benimsemiş olmasından ve bu unsurların coğrafi olarak uç uca eklenmesiyle hilale benzeyen bir yerleşimin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Ancak 2020 sonrasında İran'ın Irak'taki etkisinin azalması, 2024 yılında Hamas ve Hizbullah'ın İsrail tarafından etkisiz hale getirilmesi ve Suriye'de Esad Rejiminin düşmesi gibi gelişmeler Şii Hilali'nin etkinliğini çökertmiştir. Bu çerçevede İran güvenliği için stratejik bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluk durumu İsrail ve ABD'nin İran'a yönelik bir operasyon gerçekleştirmesini kolaylaştırmış ve 2025 yılında İran doğrudan hedef alınarak vurulmuştur. 12 Gün savaşı olarak anılan İsrail-İran savaşı İran'ın güvenlik stratejisini yeniden şekillendirmesini zorunlu kılmıştır.

Çalışmada İran'ın tehdit algısı ve bunlar karşısında geliştirdiği güvenlik stratejisi tarihsel bir bütünlük ile ele alınarak İran'ın önümüzdeki yıllarda atabileceği adımlara yönelik bir öngörü geliştirmek amaçlanmıştır. Şii Hilali'nin çökmesine neden olan gelişmeler çok yakın tarihte vuku bulduğu için yapılan araştırma orijinallik içermektedir ve bu konudaki literatürün ilklerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Şii Hilali'ni şekillendiren dinamikler, temel amacı ve unsurları ile İran güvenliğine sağladığı avantajlar bir bütün olarak ele alınarak İran güvenliği açısından Şii Hilali'nin yeri ve işlevi incelenmiştir. İkinci bölümde Şii Hilali unsurlarının zayıflatılması ve bunun neticesinde İran'ın İsrail ve ABD kaynaklı saldırılara açık hale gelmesi ve nihai aşamada doğrudan hedef alınmasına kadar uzanan Şii Hilali'nin çöküşüyle oluşan güvenlik açığı incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise İran'ın güvenlik stratejisinin yakın gelecekte nasıl şekilleneceğine yönelik değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışmanın sonucunda İran'ın itibarını yeniden kazanmaya çalışacağına, Şii ekseninde örgütlenmiş paramiliter örgütleri canlandırmaya çalışacağına, ordusunu modernize etme yoluna gideceğine ve yeni caydırıcılık unsurları oluşturmaya çalışacağına yönelik çıkarımlara ulaşılmıştır.

1. İran Güvenliğinde Şii Hilali'nin Yeri ve Fonksiyonu

İran'ın güvenlik arayışı içerisinde Şii Hilali nasıl bir işlev üslendiği anlamak pratik olarak amaç ve araç bağlantısını anlamakla paralellik arz etmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak İran'ın hangi faktörler nedeniyle Şii Hilali gibi bir stratejiye ihtiyaç duyduğu incelenmelidir. Ardından da bu stratejinin unsurları ve sağladığı avantajlar ele alınarak İran güvenliğinde Şii Hilali'nin yeri ve fonksiyonu daha anlaşılır ve daha net bir şekilde görülebilecektir.

1.1. Tarihsel Süreçte Şii Hilali'ni Şekillendiren Dinamikler

ABD'nin İran ile ilişkilerinin bozulması 1979 İslam Devrimi sonrasında değişen ve dönüşen İran'ın ABD'ye yaklaşımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İslam Devrimi'ne destek veren İranlılar tarafından ABD Şah'ın koruyucusu olarak görüldüğü için devrimin ilk günlerinden itibaren İran sokaklarında sıklıkla “Şah'a ölüm” ve “Amerika'ya ölüm” sloganları kullanılmıştır.¹ Devrim'in yarattığı kaos ortamı içerisinde Tahran'daki ABD Elçiliğinin bir grup radikal öğrenci tarafından basılarak ABD diplomatlarının ve vatandaşlarının 444 gün boyunca esir edilmesi ve İran yönetiminin buna rıza göstermesi ABD'nin İran'a karşı eyleme geçmesini tetiklemiştir.² Günümüze kadar gelen İran'a yönelik yaptırım kararlarının ilki bu olay üzerine alınmış; İran'la dış ticaret sınırlandırılırken İran'ın ABD'deki varlıkları dondurulmuştur.³ 1980 yılında başlayan İran-Irak savaşının başlarında tarafsız olduğunu açıklamasına rağmen ABD'nin zaman geçtikçe Irak'a destek veren bir pozisyona girdiği görülmüştür.⁴ 1983 yılında silah satışına yönelik ambargo kararı alınmış, 1984 yılında İran teröre destek veren ülkeler arasına alınmış, 1987 yılında da İran'dan yapılacak tüm ithalat başkanlık emriyle durdurulmuştur.⁵ Sonraki yıllarda ABD yönetimleri İran'a yönelik birçok yaptırımı hayata geçirmiş, İran'ı teknoloji ve ekonomik olarak baskılamaya çalışmıştır.⁶

2001 yılında El-Kaide'nin ABD'de gerçekleştirdiği terör saldırıları sonrasında ABD'nin İran'ı “Şer Ekseni” olarak, İran'ın da ABD'yi “Büyük Şeytan” olarak adlandırdığı daha gergin bir dönem başlamıştır.⁷ Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, İran'ı agresif silahlanan, terörü destekleyen ve kendi halkına zulmeden bir devlet olarak nitelemiştir.⁸ 2009 yılında ABD İran'ın nükleer silah yapmaya çalıştığını iddia etmiş, 2010 yılında İsrail'le birlikte bir siber saldırı gerçekleştirerek İran'daki Buşehir ve Natanz tesislerinin bileşim altyapısını hedef almıştır.⁹ 2010-2012 yılları arasında İran'a yönelik çok sayıda hukuki yaptırım da

1 David P. Houghton, *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 50.

2 Gary Sick, “Confronting Terrorism”, *The Washington Quarterly*, 26:4, 2003, s. 85.

3 Federal Register, “Executive Order 12170”, 1979, https://archives.federalregister.gov/issue_slice/1979/11/15/65-729-65731.pdf, erişim 08.11.2024.

4 “Iran-Iraq War: What Role for the U.S. in Persian Gulf?”, *Great Decisions*, 1985, s. 32.

5 Donette Murray, *US Foreign Policy and Iran American-Iranian relations since the Islamic revolution*, Routledge, Oxon, 2010, s. 38-46.

6 18 Haziran 1992'de Irak ve İran'a yönelik “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Yasası” ABD Kongresi tarafından kabul edilmiş; 17 Mart 1995 ve 09 Mayıs 1995 tarihlerinde enerji ve ticaret alanlarında yaptırımlar hayata geçirilmiş; 08 Mayıs 1996'da Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, İran-Libya Yaptırımlar Yasası'nı kabul edilmiş; 19 Ağustos 1997 tarihinde ise geçmiş yaptırımları birleştiren 13059 sayılı İdari Kararname yayımlanmıştır. Bkz.: Federal Register, “Executive Order 13059”, 19 Ağustos 1997, <https://www.federalregister.gov/documents/1997/08/21/97-22482/prohibiting-certain-transactions-with-respect-to-iran>, erişim 10.11.2024.

7 Colonel Dabbous Aldasam, “Relations Between the U.S. and Iran, Stategy Research Project Report”, *U.S. Army War College*, Mart 2013, s. 4, <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA589052.pdf> erişim 10.10.2024

8 “President Delivers State of the Union Address”, 29 Ocak 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/release-s/2002/01/20020129-11.html>, erişim 11.10.2024.

9 Thomas M. Chen, “Cyberterrorism after STUXNET”, 2014, <https://press.armywarcollege.edu/monographs/493/>, erişim 11.11.2024.

hayata geçirilmiştir.¹⁰ 2015-2018 yılları arasında kısa bir yumuşama dönemi yaşansa da 2018 yılında ABD Başkanı Trump'ın nükleer antlaşmadan çekilerek İran üzerinde baskı kuran politikaları hayata geçirmesiyle birlikte İran yeniden ABD'nin hedefine girmiştir.

Yaklaşık 40 yıl süren bu süreçte yaşananlar ABD'nin İran'a yönelik tavrı tezatlıklar içeren istisnalar haricinde giderek sertleştiğini göstermektedir. ABD'nin İran stratejisi önce karşıt söylemden hukuki yaptırımlara, ardından da taktiksel operasyonlara dönüşmüştür. Sürecin seyrinden bir sonraki aşamanın da askerî müdahale olabileceği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede ABD'nin bölgedeki askerî varlığı ve taktiksel operasyonları, İran'ın ABD kaynaklı tehdit algısını somutlaştırmıştır. Saddam Hüseyin'in 1990-91'de Kuveyt'i işgal etmesi, yüz binlerce Amerikan askerinin ve önemli miktarda malzemenin Suudi Arabistan'a ve yakın ülkelere konuşlandırılmasına yol açmıştır. Körfez Savaşı son bulsa da ABD Suudi Arabistan ve Kuveyt'teki varlığını güçlendirirken, Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde de üs altyapısını geliştirmeye devam etmiştir. ABD'nin bölgedeki askerî varlığı Afganistan ve Irak'a yönelik operasyonlarıyla birlikte kuvvetlenmiştir. Suriye'ye iç savaşında terörle mücadele misyonuyla ABD'nin bölgede yeni üsler kurması ise İran'ın tehdit algısını üst düzeye çıkarmıştır. Tablo 1'de detaylıca yer verildiği üzere ABD'nin Ortadoğu'da 11 ülkeye yayılmış ve 35'ten fazla üs ve benzeri birim yapılanmasında yaklaşık 45.000 asker bulundurması, İran'ın tehdit algısının temelsiz bir algı olmadığını göstermektedir. ABD'nin Ortadoğu'daki askerî varlığı İran için tam bir kuşatılma anlamına gelmektedir.

Tablo 1: ABD'nin Ortadoğu'daki Üsleri ve İşlevleri¹¹

ÜLKE	ÜS	İŞLEVİ
Umman	RAFO Masirah	Askerî Pist desteği
	Muscat Uluslararası Havaalanı	C-5 ve C-130 uçakları için tasarlanmış hava ikmal apronu
	RAFO Thumrait	Savaş rezervi malzemesi
	Al-Musannah Hava Üssü	Malzeme toplama, aktarma, kısa süreli depolama ve teslimat
	Duqm Limanı	ABD uçak gemilerini ve denizaltılarını destekleme
	Salalah Limanı	Malzeme toplama, aktarma, kısa süreli depolama ve teslimat
Birleşik Arap Emirlikleri	Al Dhafra Hava Üssü	RQ-4 Global Hawk, E-3 Sentry ve U-2 Dragon Lady F-22 Raptor, 97 KC-10 gibi uçaklar da dahil olmak üzere 380. Hava Seferi Kanadına ev sahipliği
	Cebel Ali Limanı	ABD uçak gemilerini ağırlama (Dünyanın en büyük insan yapımı derin su limanıdır)
	Fujairah Deniz Üssü	Hürmüz Boğazı kapatılırsa Cebel Ali'ye kara bağlantısı ile lojistik sağlama
Katar	Al Udeid Hava Üssü	ABD envanterindeki tüm uçakları destekleyebilecek nitelikteki Ortadoğu'daki en büyük ABD üssüdür.
	As Sayliyah Kampı	Zırhlı ekipman için ön konumlandırma noktası

10 24 Haziran 2010 tarihinde ABD Kongresi “Kapsamlı İran Yaptırımları Yasası”nı kabul etmiş; 29 Ekim 2010 tarihinde belli kişilerin malvarlıkları dondurulmuş; 06 Şubat 2012 tarihinde ise İran Hükümeti'nin ve İran mali kuruluşlarının varlıkları dondurulmuştur.

11 Matthew Wallin, “U.S. Military Bases and Facilities in the Middle East”, *American Security Project* (ASP), Temmuz 2018, <https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2018/07/Ref-0213-US-Military-Bases-and-Facilities-Middle-East.pdf>, erişim 12.11.2024. verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bahreyn	ABD Deniz Kuvvetleri Merkez Komutanlığı	
	ABD 5. Filosunun Karargâhı	
	Şeyh İsa Hava Üssü	F-16'lara, F/A-18'lere ve P-3 uçaklarına ev sahipliği
	Muharrak Hava Üssü	Donanmaya destek sağlama
Kuveyt	Ali Al Salem Hava Üssü	386. Hava Seferi Kanadı
		C-17 ve C-130 kargo uçaklarını destekleme
	Arifjan Kampı	Kuveyt ABD Merkez Karargâhı
	Buehring Kampı	Ortak Askerî Posta Terminali
	Patriot Kampı	Hassas yaklaşım radarı yeteneği
Irak		Donanma için yükseltilmiş iskele ve transfer desteği sağlama
	El Esad Hava Üssü	Irak ordusuna danışmanlık
	Balad Hava Üssü	Aslan Görev Gücü'ne ev sahipliği
	Erbil Hava Üssü	Irak Hava Kuvvetleri için danışmanlık, eğitim ve yardım
Türkiye	İncirlik Hava Üssü	ABD/NATO misyonunu destekleme
	İzmir Hava Üssü	ABD/NATO misyonunu destekleme
Suriye	El Tanf Kampı	Özel operasyon askerî kampı
Ürdün	Muwaffaq Saltı Hava Üssü (Azrak)	Üssün fiziksel kapasite ile destek sağlama
İsrail	Dimona Radar Tesisi	AN/TPY-2 Radar sistemi- X-Band Radar
	Mashabim Hava Üssü	EUCOM'a destek sağlama
	Bisl'a Hava Savunma Okulu	Füze savunma misyonunda görev alan askerleri barındırma
	Eskan Köyü	ABD Askerî personeli için bir barınma tesisi
Suudi Arabistan		378. Hava Seferi Kanadı
	Prens Sultan Hava Üssü	Patriot füze bataryası, THAAD Bataryası, B-1 Bombardıman Uçakları, F-22 ve F-15 uçakları ile gelişmiş hava taarruz kapasitesi sağlama
	Kral Faysal Hava Üssü	
	Kral Fahd Endüstriyel Limanı	
Mısır	Deniz Tıbbi Araştırma 3. Birimi (NAMRU-3)	Biyolojik koruma alanına sahip en büyük deniz aşırı laboratuvar

İran için bir diğer tehdit kaynağı ise İsrail'dir. Pehlevi iktidarı döneminde İran ve İsrail arasında yaklaşık 25 yıl süren dostane ilişkiler kurulmuş, ancak ABD ile ilişkilerinde olduğu gibi 1979 İslam Devrimi bu durumun değişmesine yol açmıştır.¹² Devrimin ilk yıllarında ekonomik ve askerî çıkarlar sebebiyle düşük düzeyde de olsa iki ülke arasındaki iş birliği devam etmiştir.¹³ Ancak, İran-Irak savaşından sonraki yıllarda İran sistematik olarak İsrail karşıtı bir dış politika ortaya koymuştur. İslami Rejim İsrail'i "Küçük Şeytan" olarak

12 Efraim Karsh, "The Israel-Iran Conflict: Between Washington and Beijing", *Israel Affairs*, 29:6, 2023, s. 1075.

13 Dalia Dassa Kaye, Alireza Nadeve ve Parisa Roshan, "Israel and Iran: A Dangerous Rivalry", *RAND Corporation*, Ocak 2012, s. 15-16, <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1143.html>, erişim 05.12.2024.

niteleyip İslam'ın düşmanı ve insanlık için bir tehdit olduğunu öne sürmüştür ve İsrail'in ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaya başlamıştır.¹⁴

İsrail bir süre boyunca İran'ın düşmanca söylemlerini pek ciddiye almamıştır. 1990'lı başlarına kadar İsrail'in tehdit değerlendirmesi olan Çevre Doktrininde; iç çember olan birinci çemberde Filistin Ulusal Hareketi, ara çember olan ikinci çemberde Irak ve dış çember olan üçüncü çemberde ise İran konumlandırmasına devam edilmiştir.¹⁵ Ancak İran mezhep ihracı niyetiyle Lübnan ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu'daki Şii gruplarla etkileşim içine girmiş,¹⁶ Lübnan'da Hizbullah'a verdiği destekle yetinmemiş, Filistin'de İslami Cihat ve Hamas için en önemli müttefik haline gelmiştir. Bunlara ek olarak İran'ın nükleer programı ve füze sistemlerindeki ilerlemelerle birlikte İsrail'in güvenlik kaygıları kritik bir hal almış ve İran için İsrail tehdidi de 2009 yılından sonra belirgin hale gelmiştir. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, İsrail'in endişelerini açıklamak için Avrupa ülkelerine bir dizi ziyaretler düzenlemiştir. Netanyahu, İsrail istihbaratının İran'ın nükleer silah üretmede kararlı olduğu ve bunda da önemli ilerleme kaydettiği tezini açıkça doğruladığını düşündüğü bilgileri ve raporları servis etmiştir.¹⁷

Nitekim 2010 yılında ABD ile Stuxnet siber saldırısı düzenleyerek İran'ın nükleer çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Bu operasyonla birlikte İran için İsrail, söylem düzeyindeki bir tehdit kaynağından çıkarak somutlaşan bir operasyon tehdidinde dönüşmüştür. 2013 yılında geçici olarak düzenlenen İran'ın nükleer programını uluslararası kontrol altında devamını öngören P5+1 anlaşması ve sonrasında Temmuz 2015'te imzalanıp Ocak 2016'ta yürürlüğe giren "Kapsamlı Ortak Eylem Planı", İsrail'i durdurmaya yetmemiştir. İsrail bu gelişmeyi ısrarla kınamış ve İran'ın İsrail'in yıkımını arayan bir ülke olduğunu vurgulayarak anlaşmayı tarihi bir hata olarak nitelendirmiştir.¹⁸ İsrail yetkilileri her platformda İsrail güvenliği için öncelikli tehdidin İran olduğunu ifade ederek İran'ı hep hedef göstermiştir. Bu durum nedeniyle İran'ın her daim İsrail kaynaklı bir saldırıya karşı tedbirli olması ve böyle bir saldırıyı önlemek için caydırıcı stratejiler üretmesini zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

1.2. Şii Hilali Stratejisinin Temel Amacı, Unsurları ve Sağladığı Avantajlar

Şii Hilali, İran'ın tehdit kaynağı olarak gördüğü unsurlara karşı vekil aktör olarak kullanabildiği devlet ya da devlet dışı aktörlerin coğrafi dağılımı ile oluşan bir jeostratejidir. Temel amacı konvansiyonel bir savaşta baş edemeyeceği düşman unsurlara karşı vekil aktörleri ve asimetrik yöntemleri kullanabileceği bir hibrit savaş kabiliyeti ortaya koymaktır.¹⁹ Şii Hilali'ni şekillendiren tehdit algısının kaynakları arasında ABD, İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye ön plana çıkmaktadır. Şii Hilali de bu kaynaklardan algılanan tehditlerin gerçekleşmeden İran toprakları dışında karşılamayı hedefleyen askeri bir stratejidir.

Coğrafi olarak unsurları uç uca eklendiğinde hilale benzetilen bu konuşlanmanın kuzeyinde Irak'ta Haşdi Şabi başta olmak üzere paramiliter yapılar ve merkezi yönetimde yer alan Şii nüfusu, Suriye'de Esad Rejimi ile çok sayıdaki Şii milis güçler, Lübnan'da Hizbullah ve Filistin'de Hamas ile hem Akdeniz'den hem de İsrail'den gelebilecek olası tehditlere karşı kullanılabilecek bir direniş aksı oluşturmak yer almaktadır. Güneyinde ise

14 David Menashri, "Iran, Israel and the Middle East Conflict", *Israel Affairs*, 12:1, 2006, s. 108.

15 Gareth Porter, "Israel's Construction of Iran as an Existential Threat", *Journal of Palestine Studies*, 45:1 2015, s. 44.

16 Bekir Halhalli, "Hümeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4:2, 2014, s. 87.

17 Alon Ben-Meir, "Israel's Response to a Nuclear Iran", *International Journal on World Peace*, 27:1, 2010, s. 66.

18 Dalia Dassa Kaye, "Israel's Iran Policies after the Nuclear Deal", *RAND Corporation*, Ağustos 2016, s. 1, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE207.html>, erişim 05.12.2024.

19 Deepika Saraswat, *Between Survival and Status*, Macmillan, New Delhi, 2022, s. 3.

Yemen'deki Ensarullah sayesinde de Bab-ül Mendeap Boğazı'na uzanarak Kızıldeniz trafiği üzerini etkileyebilecek bir güç konumuna sahip olmak, Ensarullah'a Hürmüz Boğazı'ndaki donanmanın da desteği ile Umman Denizi ve okyanustan gelebilecek tehditlere yönelik direnç gösterebilecek bir planlama yer almaktadır

Şii Hilali İran güvenliği açısından çok boyutlu bir yere sahip olmuştur. Hem bölgesel etkinlikte hem İsrail ile dolaylı çatışmada hem de potansiyel ABD tehdidi karşısında caydırıcılık sağlama gibi kritik işlevler için kullanılmıştır. Şii Hilali'nin oluşturan unsurlar hem İran'ın tehdit olarak algıladığı durumlara karşı kullanılabilecek işlevsel bir araç görevini üstlenmekte hem de birbirlerinin güvenliğini tesis etmede kullanılan bir etkileşim ortaya koymaktadır.

Şii Hilali unsurları hem Türkiye'nin hem de Suudi Arabistan'ın bölgedeki etkinliği azaltmak ve “model ülke” olma vasıflarının önünü kesmek için kullandığı önemli bir strateji olmuştur. Esad rejimine karşı ayaklanan Sünni çoğunluğun Türkiye üzerinden yönlendirilmesi, eğitilmesi hatta silahlandırılması ve böylece Suriye'deki muhalefetin Türkiye'nin kontrolü altında başkaldırarak Esad yönetimini yıkması hedeflenmiştir.²⁰ Bu durum bölgede Türkiye'nin bölgedeki model ülke olarak yayılması sonucunu ortaya çıkartabilecek bir nitelik taşıdığı için İran açısından bir tehdit oluşturmıştır. Bu doğrultuda, Afganistan ve Pakistan başta olmak üzere dünya genelinden birçok Şii milis grubu Suriye'ye yönlendirilmiş ve Esad Rejimini müdafaa etmek için konumlandırılmıştır.²¹

İran'ın Şii milis güçleri Esad rejiminin en önemli destek unsuru olmuş ve Türkiye destekli muhalefetin başarısı uzun bir süre geciktirilmiştir. Irak sınırları içerisinde kalan Musul ve Kerkük vilayetlerinde Lozan Barış Antlaşması'na dayanan tarihsel hakların bulunduğu yöneltirilen Türk tezleri ve bu kapsamdaki milliyetçi söylemler İran tarafından Türkiye'nin bölgede kendi nüfuz alanlarını inşa etme çalışması olarak algılanmıştır. Bu durum İran'ın Ortadoğu'ya yayılan vekil aktörler üstüne kurulmuş savunma anlayışı için bir tehdit konusu oluşturmaktadır. Irak'taki Haşdi Şabi örgütü ve Irak devlet yönetimindeki İran etkisi Türkiye'nin Irak yönetimiyle ilişkilerinin uzun yıllardır çok sınırlı hatta dönem dönemde kopuk olmasına neden olan faktörler arasındadır. Bunun en açık göstergesi Irak yönetiminin Türkiye ile ilişkileri sıkı tutmak istemesine rağmen İran baskısının da etkisiyle Türkiye'nin terörle mücadele amacıyla Irak'ta kurduğu Başika Askerî Üssü'nü boşaltmasını, Türkiye'nin askerlerini Irak topraklarından çekmesini istemesidir.²² Irak içindeki dengeler göz önüne alındığında ülkedeki siyasal rekabetin arka planında yer alan silahlı güç olgusu çerçevesinde Haşdi Şabi'nin varlığı karar alma sürecinde yadsınamaz bir etki aracı olmuştur.

Şii Hilali'nin İran için sağladığı en önemli avantaj, İsrail'e karşı caydırıcılık ortaya koymasıdır. İsrail bölgedeki etkinliği için İran'ın varlığını tehdit olarak algılamaktadır. Özellikle İran'ın Kudüs'ü özgürleşme söylemleri ve nükleer çalışmaları İsrail için endişe kaynağı olmaktadır. İsrail yönetimleri 1992 yılından 2025'e kadar 33 yıl boyunca İran'ı nükleer silah yapma ve İsrail'e saldırma niyetinin olduğunu iddia etmiştir.²³ Bu süreçte İsrail her daim İran'a yönelik bir operasyon niyetinde olmuş ancak Şii Hilali unsurlarıyla

20 Cemalettin Taşkıran, “Suriye'deki Olaylar ve Türkiye'nin Suriye Politikası”, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3:15, 2022, s. 74.

21 Ali Akbar, “Iran's soft power in Syria after the Syrian civil war”, *Mediterranean Politics*, 28:2, 2021, s. 7.

22 Cenk Tamer, “Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3:6, 2016, s. 113.

23 Bekir Aydoğan, “Netanyahu, 33 yıldır İran'ın nükleer silaha birkaç yıl ya da ay uzakta olduğunu iddia ediyor”, 18 Haziran 2025, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/netanyahu-33-yildir-iran-in-nukleer-silaha-birkac-yil-ya-da-ay-uzakta-oldugunu-iddia-ediyor-r/3602713>, erişim 17.07.2025.

uğraşmaktan buna fırsat bulamamış; İran destekli Hizbullah ve Hamas'ın varlığı coğrafi yakınlık nedeniyle önemli bir caydırıcı unsur olmuştur. 2006 yılında Hizbullah ile yaptığı savaşta İsrail ordusunun başarı elde edememesi bu görüşü destekleyici bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu başarısızlıkla birlikte İsrail için çevresinde konumlanan devletler ve devlet dışı yapılar üzerinden belirlenen çok katmanlı tehdit algısı şekillenmiştir. Bu algı, İsrail'i bir kuşatma psikolojisine ve bunu kırmaya yönelik sürekli aktif operasyonel bir güvenlik politikasına yönlendirmiştir.²⁴ Bir doğrultuda Şii Hilali unsurları İsrail için öncelikli hedefler olarak belirginleşerek İran'ı yönelik askerî operasyon seçeneğinin ertelenmesini sağlamıştır.

ABD'nin Ortadoğu politikası, bölgedeki güç dengeleri, enerji kaynakları ve jeostratejik çıkarlar çerçevesinde şekillenmektedir. Her dönem farklı dinamiklerin etkili olduğu ABD'nin Ortadoğu politikasında 1979 İslam devrimi sonrasında süreçte ise bölgede rejim ihracı hedefi olan aktif bir İran'ın varlığı her daim bir risk unsuru olarak görülmüştür. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD İran'ı şer unsuru olarak tanımlamıştır. ABD'nin Irak işgali sonrasında İran'a yöneleceği beklenirken, bölgede İran destekli Şii milisler ve Hizbullah gibi gruplar nedeniyle ciddi bir meydan okumayla karşılaşmıştır. İran'ın ABD'nin askerî kapasitesiyle başa çıkması mümkün olmadığı için ABD'ye yönelik direkt bir önlem almak yerine ABD'nin bölgesel müttefikleri üzerinden ABD'ye karşı caydırıcılık kazanmayı amaçlamıştır. İran'ın Irak'ta Haşdi Şabi, Suriye'de Esad rejimi yanlısı milisler, Lübnan'da Hizbullah ve Yemen'de Husiler aracılığıyla bölgesel nüfuzunu artırması ABD'nin bölgedeki müttefikleri olan İsrail ve Sünni Arap devletleri için tehdit unsuru olmuştur. Bir başka ifadeyle İran destekli grupların asimetrik savaş taktikleri ABD'nin konvansiyonel askerî üstünlüğünün etkisini sınırlamıştır. Şii Hilali'nin varlığı bir taraftan böyle bir caydırıcı etki ortaya çıkartırken diğer taraftan da Suriye, Yemen, Irak gibi bölge ülkelerdeki çatışmalarda ABD ve müttefikleri tarafından desteklenen unsurların başarısızlıklarında rolü nedeniyle ABD'nin bölgedeki prestijini yıpratıcı bir etkiye sahip olmuştur. Bu çerçevede Şii Hilali ekonomik ve siyasi yaptırımlara rağmen askerî açıdan İran'a yönelik tehditleri caydırıcı bir işleve sahip olmuştur.

2. Şii Hilali Stratejisi'nin Çöküşü ve Oluşan Güvenlik Açığı

Şii Hilali'ni oluşturan unsurlarda yaşanan gelişmeler bu unsurları tamamen yok etmese de etkisiz hale gelmesine neden olmuştur. Yaşanan bu etkinlik kaybı neticesinde Şii Hilali'nin ABD ve İsrail kaynaklı saldırı riskine karşı sağladığı caydırıcılık ortadan kalkmış ve İran potansiyel bir saldırı karşısında geçmişe nazaran daha savunmasız bir hale gelmiştir. Şii Hilali'nin etkisiz kalması İran için önemli bir güvenlik açığı oluşturmuştur. Bu doğrultuda İsrail ve İran arası gerilim kısa sürede sıcak çatışmaya dönüşmüştür.

2.1. Şii Hilali'nin Unsurlarında Etkinlik Kaybı

Şii Hilali unsurlarındaki ilk etkinlik kaybı Irak'ta görülmüştür. ABD'nin Irak'ı işgali ülkedeki Saddam rejimini sonlandırmış, ABD askerlerinin çekilmesiyle birlikte de bir güç boşluğu oluşmuştur. Bu süreçte İran Irak'taki Şii oyları hedefleyen partileri desteklemiş, yönlendirmiş silahlı kanatlarına destek vermiş ve bu sayede de Irak Şii'leri parlamentoda çoğunluğu elde ederek iktidara gelmiştir.²⁵ İran rejimi hem sert güç hem de yumuşak güç araçlarını kapsayan çeşitli uygulamaların bir kombinasyonu ile ülkedeki nüfusunu ve hakimiyetini arttırmıştır.²⁶ Ancak ülkedeki İran baskısı çok geçmeden toplumsal bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir.

24 Metin Duyar, "İsrail'in Güvenlik Paradigması: Tehdit, İdeoloji, Müdahale", 01 Temmuz 2025, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/73917/israilin_gu-venlik_paradigmasi_tehdit_ideoloji_mudahale, erişim 18.07.2025.

25 Beston Husen Arif, "Iran's Struggle for Strategic Dominance in a Post-ISIS Iraq", *Asian Affairs*, 50:3, 2019, s. 344.

26 Age, s. 350.

2019'da başlayan yaygın hükümet karşıtı gösterilerde Tahran yönetimi, Saddam sonrası dönemde Irak'ta kurulan yozlaşmış hükümet sistemini desteklemekle suçlanmış ve İran destekli milislerin baskılarına karşı sivil bir tepki ortaya çıkmıştır.²⁷ Irak halkında İran'a karşı oluşan olumsuz düşünceler içten içe yayılmaya devam etmiş ve İran'ın tüm cabalarına rağmen 2021 seçimlerinde ülkedeki Şiiler iktidarı kaybetmiştir. Seçimler sonrası Muhammed Siya es-Sudani öncülüğünde kurulan hükümetin politikaları ve diğer gelişmelerle birlikte İran'ın Irak'ta nüfuzu hızla azalan bir sürece girmiştir.

Şii Hilali'ni neredeyse çökme derecesine getiren olaylar zinciri ise 2023 yılının sonlarında başlamıştır. 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın askerî kanadı tarafından uzun yıllardır devam eden Gazze ablukasına, Filistin halkına ve kutsal değerlerine yönelik saldırılara tepki olarak İsrail'e Aksa Tufanı adıyla bir saldırı gerçekleştirilmiştir.²⁸ İsrail tarafından 8 Ekim'de başlatılan karşı saldırı Hamas açısından büyük bir yıkıma neden olmuş, sivil ve askerî kanadı önemli zaiyat vermiştir. Bu zaiyatlara ek olarak Gazze'deki yıkım ve sivillerin içine düştüğü cehennem de Hamas açısından başka bir sorunu daha ortaya çıkarmıştır. Hamas'ın askerî kanadı İzzettin El-Kassam Tugayları altı tugay, 20'den fazla tabur ve yaklaşık 150 bölük komutanı ve 14.000 savaçısını yitirmiş, yaklaşık 4500 esir vermiş ve savaş Hamas'ın yarısının öldürülmesine neden olmuştur.²⁹ Bu sayılar hakkında iki tarafında birbirinden farklı tezler ortaya koyması bir tarafa İsrail'den yapılan açıklamalar bile birbiriyle çelişmektedir. Ancak Hamas'ın kayıplarının rakamsal büyüklüğünden ziyade işlevsel büyüklüğü daha yıkıcı olmuştur. Beş tugay altında örgütlenmiş 24 taburundan 22'si dağılmıştır.³⁰ İsrail Savunma Kuvvetleri'ne göre geriye kalanlar ise askerî bir işlev göremeyecek hale gelmiştir.³¹ Hamas'ın hem lojistik sağlamada hem operasyonlarında kullandığı 150'den fazla tünel imha edilmiştir.³² Tünel ağının ağır hasar görmesiyle silah stokları ciddi şekilde tükenmiştir.³³

Ayrıca, savaş sürecinde İsrail'e yapılan askerî yardımlarla birlikte daha donanımlı bir İsrail ordusu ortaya çıkmıştır. İsrail'e atanan Büyükelçinin "*Filistin diye bir şey yok*" açıklaması sonrasında Başkan Trump'ın ABD'nin Gazze'yi devralmak istediğini belirtmesi de ABD'nin bölgedeki varlığını giderek arttıracaklarını göstermektedir.³⁴ Askerî boyuttaki bu durumlara ek olarak Filistinliler arasında Hamas'a ve politikalarına dair kırılganlığın olduğu da iddia edilmektedir. İsrail'in soykırımla suçlanmasına yetecek ölçüde toplu yıkım stratejisi sonucunda 48 binden fazla insan yaşamını yitirmiş; 112 bine yakın insan yaralanmış; Gazze'nin eğitim, sağlık, alt yapısının neredeyse tamamı çökmüş; konutların %92'si yıkılmış ve yaklaşık 1,9 milyon insan barınma kriziyle karşı karşıya kalmıştır.³⁵ Yaşanan bu yıkım ve

27 Kali Robinson, "How Much Influence does Iran Have in Iraq?", 18 Ekim 2022, <https://www.cfr.org/in-brief/how-much-influence-does-iran-have-iraq>, erişim 19.07.2025.

28 "Bizim Anlatımız... Aksa Tufanı Operasyonu?", 2024, https://turkish.palinfo.com/Uploads/Model-s/Media/files/2024/aksa_tu-fan%C4%B1.pdf, erişim 10.02.2025.

29 Ido Levy, "Hamas is Weakened, but a Prolonged Guerrilla Conflict Looms", 12 Eylül 2024, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/hamas-weakened-prolonged-guerrilla-conflict-looms>, erişim 10.02.2025.

30 Age.

31 Tamara Qiblawi vd., "Netanyahu says 'victory' over Hamas is in sight. The data tells a different story", 05 Ağustos 2024, <https://edition.cnn.com/interactive/2024/08/middleeast/gaza-israel-hamas-battalions-invs-intl/>, erişim 10.02.2025.

32 Emanuel Fabian, "Gallant says 150 tunnels have been destroyed along Egypt-Gaza border, Hamas's Rafah Brigade defeated", 21 Ağustos 2024, https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/gallant-says-150-tunnels-have-been-destroyed-along-egypt-gaza-border-hamass-rafah-brigade-defeated/, erişim 10.02.2025.

33 Hugh Lovatt ve Muhammad Shehade, "Dealing with Trump, Israel, and Hamas: The Path to Peace in the Middle East", *European Council on Foreign Relations*, Aralık 2024, s. 5, <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/12/Dealing-with-Trump-Israel-and-Hamas-The-path-to-peace-in-the-Middle-East.pdf>, erişim 10.02.2025.

34 Kadir Üstün, "Trump'ın Filistinlilerden Arındırılmış Gazze Projesi", 07 Şubat 2025, <https://www.setav.org/yorum/trumpin-filistinlilerden-arindirilmis-gazze-projesi>, erişim 11.02.2025.

35 "Reported impact snapshot Gaza Strip", 11 Şubat 2025, <https://www.ochaopt.org/content/reported-impact>

insanlık dışı tablo Gazze halkı üstünde psikoloji bir etki de oluşturmuştur. Filistin Politika ve Anket Araştırmaları Merkezi (PCPSR) tarafından yapılan sistematik anketler Hamas'ın Gazze'deki destekçilerinin hala önemli bir orana sahip olduğunu, ancak bu oranın ciddi bir düşüş eğilimi içerisine girdiğini göstermektedir.³⁶ Sonuç olarak Hamas'ın üç açıdan zayıfladığı görülmektedir. Askerî açıdan komutanlık ve lojistik yapılanması dağılmış, mühimmat stokları tükenmiş ve ciddi kayıpları vermiştir. Hala daha halk tarafından desteklense de bu hususta da sıkıntıların başladığı görülmüştür. Tüm bu koşullar Hamas'ın İran için kullanışlı bir paramiliter örgüt olma işlevini yitirdiğini ya da etkisinin uzun süre belirsizlik içerisinde kalacağını göstermektedir.

İsrail'in Gazze'deki katliamları karşısında bir süre sessiz kalan Hizbullah, İsrail ordusunun bir kısmını ülkenin kuzey sınırında tutmak, Gazze Şeridi'ndeki saldırıları hafifletmek ve sonunda İsrail'i ateşkese zorlamak amacıyla 2024 yılında ortalarında İsrail'i hedef almaya başlamıştır.³⁷ Buna karşılık olarak İsrail, Lübnan'a aralıklı bombardıman ve hava saldırıları düzenleyerek Hizbullah liderlerini ve lojistiğini hedef almış ve sınır boyunca Hizbullah güçlerini yıpratmıştır.³⁸ Hizbullah'ın Beyrut'taki kalesi olan Dahieh'de üst düzey yöneticilere, kısa ve orta menzilli füze ve roket sistemleri ve diğer stratejik yeteneklerine karşı çok sayıda saldırılar gerçekleştirmiş, Hasan Nasrallah dahil Hizbullah'ın operasyonel liderliğinin neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır.³⁹ Kara operasyonundan önce, Hizbullah üyelerinin iletişim cihazlarına ve bataryalarına önceden yerleştirilen düzenekler patlatılarak örgütün yaklaşık 1.500 üyesi etkisiz hale getirilmiştir. İsrail, Hizbullah'ın üst düzey siyasi ve askerî lider kadrolarını çökertmiş; sosyal, mali, tıbbi ve askerî altyapısını büyük ölçüde tahrip etmiş, militanlarının binlercesini de öldürmüştür.⁴⁰ Örgütün sosyal tabanının bulunması nedeniyle zaman içerisinde toparlanma ihtimali bulunsu da lider kadrosundaki, silah kapasitesindeki ve en önemlisi motivasyonundaki kayıpları toparlaması uzun zaman alacaktır.

İsrail operasyonlarıyla Hamas ve Hizbullah'ın ciddi oranda etkisizleştirildiği sürece paralel olarak İran'ın Ortadoğu'daki en önemli müttefiki Esad Rejimi de düşmüştür. "Arap Baharı" süreci Suriye'ye yansınca Esad rejimi sallanmış ve ülkede iç savaş başlamıştır. Bölgedeki en önemli müttefikinin düşme ihtimali karşısında İran vakit kaybetmeden sürece dahil olmuştur. Esad rejimine siyasi, ekonomik, iletişim, teknik takip ve askerî danışmanlık gibi çeşitli destekler sağlamıştır.⁴¹ Savaş süresince İran'ın 30 milyar dolardan fazla mali kaynak kullandığı tahmin edilmiştir.⁴² Bu süreçte Rusya'nın da desteğini alan Esad Rejimi zar zor ayakta kalabilmiş, ülkenin kuzeyinde fiili kontrol gücünü kaybetmiştir. Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı ve İsrail'in 2023'te Hamas ile 2024'te Hizbullah'a yönelik saldırıları nedeniyle hem Rusya hem de İran askerî kaynaklarını Suriye'den uzaklaştırmak

snapshot-gaza-strip-11-february-2025, erişim 11.02.2025.

36 "Public Opinion Poll No.92", 2024, <https://pcpsr.org/sites/default/files/Poll%2092%20English%20full%20te-xt%20July2024.pdf>, erişim 11.02.2025.

37 Brian Carter, "Israel's Victory in Lebanon", *Institute for the Study of War*, Aralık 2024, <https://www.understanding-war.org/backgrounder/israels-victory-lebanon>, erişim 12.02.2025.

38 Age.

39 Guy Hazut ve Ofer Shelah, "The IDF Ground Operation in Lebanon — Goals, Alternatives and Consequences", 14 Ekim 2024, <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2024/10/e14102024-1.pdf>, erişim 12.02.2025.

40 Paul Halife, "Despite the losses and destruction, Hezbollah hasn't lost the war", 27 Kasım 2024, <https://www.middleeast-eye.net/opinion/despite-losses-and-destruction-hezbollah-hasnt-lost-war>, erişim 12.02.2025.

41 Mehmet Ali Yüksel, "Bölgesel Güvenlik ve Hibrit Savaş İlişkisinin Suriye İç Savaşı Üzerinden Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31:2, 2024, s. 377.

42 Kawsar Uddin Mahmud, "The Fall of Assad: Redefining Power, Resistance and Politics in the Middle East", 12 Aralık 2024, <https://www.tbsnews.net/thoughts/fall-assad-redefining-power-resistance-and-politics-middle-east-1017141>, erişim 09.02.2025.

zorunda kalmış ve bu durum Esad rejimini muhaliflerin koordineli eylemlerine karşı savunmasız bırakmıştır.⁴³

Suriye'de muhalefetin silahlı kanadında biri olan ve diğer çok sayıdaki grubu da himaye eden *Hayat Tahrir el-Şam* (HTŞ) liderliğindeki Suriyeli isyancılar bu durumu değerlendirmek istemiş; 2015'ten beri Suriye'nin kuzeybatıdaki izole edilmiş bölgesinden 27 Kasım 2024 tarihinde çıkarak önce doğuya sonra güneye hızla ilerlemiş ve 11. günün sonunda Şam'ı ele geçirmiştir.⁴⁴ Ayakta kalmak için yaptıklarıyla halk desteğini kaybeden Esad rejiminin yerel destekçisi de kalmadığı için rejim HTŞ'nin ilerleyişi karşısında hiçbir şey yapamamış ve Esad ülkeyi terk etmiştir. Ülkedeki bu değişim basit bir iktidar değişiminin ötesinde bir eksen kırılması özelliği taşımaktadır. 1970'lerde Hafız Esad'ın Sünnileri devlet kadroların tasfiye etmesi gibi HTŞ de devletteki Nusayri ağırlığına son verecektir. Suriye iç savaşı boyunca İran destekli militanlar ve rejim güçleriyle çatışan HTŞ'nin İran ile ilişkilerini kökten değiştirecek olması kaçınılmazdır.

2.2. Şii Hilali'nin Etkisizleştirilmesi Sonrasında İran'ın Saldırıya Açık Hale Gelmesi

İran'ın Irak'taki nüfuzu ve etkisinin kaybıyla başlayan Şii Hilali'nin etkisizleştirilmesi sürecinin İran güvenliğine etkisi İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı tarafından gizli olarak hazırlanmış ancak kamuoyuna sızmış raporda gözler önüne serilmiştir. 2014-2015 yılları arasındaki yazışmaları kapsayan raporda İran'ın Irak siyaseti üzerindeki hakimiyeti siyasetçiler ve bürokratlarla olan özel ilişkiler ağırlık taşıırken askerî alandaki bağlantılar raporun en dikkat çekici bölümleri olmuştur. Raporda yer alan dönemin Irak Savunma Bakanlığı Askerî İstihbarat Komutanı Hatem el-Maksusi'nin “*Onlara hizmetlerinde olduğumuzu söyle. Neye ihtiyaçları varsa emirlerindeyiz. Biz Şii'yiz ve ortak bir düşmanımız var*” ifadesi İran'ın ihtiyaç duyduğunda Irak ordusunu harekete geçirebileceğinin ispatı olmuştur.⁴⁵ Ayrıca 2003 sonrasında ülkeyi sekiz yıl yöneten Nuri El-Maliki'nin Irak kamuoyuna sızdırılan ses kaydında yer alanda Irak'ın İran Devrim Muhafızlarının kontrolünde olduğuna dair açıklamaları da bu durumu doğrulamıştır.⁴⁶ 2018 yılında ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları karşısında Irak, İran'ı destekleyeceğini deklare etmiştir.⁴⁷ Bu gelişme de arka planda yer alan derin iş birliğinin somut olarak dış politikaya yansıyan bir örneğini teşkil etmiştir. Bu veriler İran'ın güvenliğini sağlamak için Irak'ı kullanma kapasitesine sahip olduğunun göstergesi olmuştur. 2021 yılı sonrasında İran'ın Irak'taki etkisinin zayıflaması Şii Hilali üzerinden oluşturan sınır ötesi savunma hattında ve İran'ın caydırıcılığında ilk aşınma olmuştur.

İsrail'in kuruluşunun temelinde yer alan “Yahudiler için güvenli bir yurt oluşturma” düsturu, devletin güvenlik politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu ilke gereği İsrail için en öncelikli güvenlik hedefi, sınırları içerisindeki Yahudi nüfusunun güvenliğini sağlamak ve olası tehditleri bertaraf etmek olmuştur. Bu bağlamda İsrail devleti, özellikle sınırlarına yakın bölgelerdeki tehditleri stratejik öncelik olarak değerlendirmiştir ve uzun yıllar boyunca Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin varlığını ortadan kaldırmak için askerî, siyasi ve istihbarat temelli mücadeleler yürütmüştür. İsrail'in güvenlik stratejisi, yakın çevresindeki tehditlerin kontrol altına alınmasını gerektirdiğinden, orta ve uzun vadeli

43 Huzeir Ezekiel Dzulhisham, “Explaining the Collapse of Syria's Assad Regime”, 13 Aralık 2024, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2024/12/CO24193.pdf>, erişim 09.02.2025.

44 Natasha Hall, “With the Fall of Assad, Can Syria Rise?”, *Survival*, 67:1, 2025, s. 45.

45 “Iran Irak Spy Cables”, 2019, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/18/world/middle-east/iran-iraq-spy-cables.html>, erişim 20.07.2025.

46 Müştak El-Hilo, “Maliki'nin Sızdırılan Ses Kaydı: Irak DMO'nun Kontrolünde”, 01 Ağustos 2022, <https://www.iramcenter.org/malikinin-sizdirilan-ses-kaydi-irak-dmonun-kontrolunde-784>, erişim 20.07.2025.

47 Ruya Fereyduni, “Irak, İran'ı yaptırımlara karşı destekleyecek”, <https://tr.mehrnews.com/new-s/1874449/>, erişim 20.07.2025.

tehditlerle mücadele etme konusunda daima temkinli davranmıştır. Bunun nedeni, Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin ani saldırılarının, İsrail'in iç güvenliği ve sivil halk üzerinde yıkıcı etkiler yaratma potansiyeli taşımasıdır. Bu nedenle İsrail, İran gibi bölgesel bir güçle doğrudan bir çatışmaya girmek durumunda kalsa dahi, bu örgütlerin İran'ın desteğiyle harekete geçebileceği riskini her zaman hesaba katmak zorunda kalmıştır. İran'ın Hamas ve Hizbullah'a sağladığı istihbarat, finansman ve askerî destek, İsrail açısından ciddi bir güvenlik açığı oluşturmıştır. Ancak, 2024 yılında gerçekleşen askerî operasyonlar sonucunda Hizbullah'ın yönetim kadrosu ve saldırı kapasitesi büyük ölçüde zayıflamış, örgüt savunma pozisyonuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme, Hizbullah'ın İsrail'e yönelik doğrudan bir tehdit olma özelliğini önemli ölçüde azaltmıştır.⁴⁸

Benzer şekilde Hamas da tünel ağlarındaki etkinliğini, lojistik altyapısını ve üst düzey lider kadrosunu kaybetmiş, dolayısıyla eskisi kadar etkili bir saldırı kapasitesine sahip olamamıştır. Bu iki önemli gelişme, İsrail'in uzun süredir stratejik bir tehdit olarak gördüğü İran'a karşı daha etkili bir mücadele yürütebilmesi için gerekli olan güvenli zemini oluşturmıştır. Artık yakın çevresindeki örgütlerin doğrudan saldırı riski büyük ölçüde azaldığı için İsrail, İran'ın nükleer programı ve bölgesel etkinliği gibi uzun vadeli tehditlere odaklanma imkânı kazanmıştır. Bu durum, İsrail'in güvenlik politikalarında yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

2024 yılında Suriye'deki Esad rejiminin düşüşü Şii Hilali ile sağlanan caydırıcılığı ortadan kaldıran en keskin gelişme oluşmuştur. Suriye, İsrail ile doğrudan çatışma içerisindeki Şii Hilali unsurları için kritik bir lojistik merkezi görevi görmüştür. Bu unsurların birçoğu Suriye'deki üslerde eğitilmiş ve kullandıkları silahlar bu ülke üzerinden iletilerek ya da bu ülkede üretilerek tedarik edilmiştir.⁴⁹ Şii Hilali'nin bir unsuru olarak Suriye'nin kaybının İran açısından oluşturduğu sorunlara ek olarak ülkenin Şii Hilali'nin diğer unsurları arasında lojistik sağlama açısından kritik öneme sahip olması nedeniyle hilalin dağılmasına ve etkisini kaybetmesine sebep olan bir konjonktür ortaya çıkmıştır. İsrail de zaman kaybetmeden bu konjonktürden faydalanmış; Suriye'nin güneyindeki silahsızlandırılmış tampon bölgeyi işgal ederek bölgesel tehditlerle mücadele önemli bir stratejik konumu bulunan Golan Tepelerindeki varlığını sağlamlaştırmıştır.⁵⁰

2025 yılına gelindiğinde İsrail'in Suriye'deki temel hedefleri olan düşman milis gruplardan gelebilecek tehditleri önlemek, İran'ın Suriye'de askerî varlığını kalıcı olarak bitirmek ve Golan Tepeleri üzerinde kontrolü kalıcı hale getirmek suretiyle kendi ulusal güvenliği sağlamlaştırmıştır.⁵¹ Esad sonrası dönemde İran'ın bölgede milis güç oluşturma ve Şii Hilali'ni besleme kapasitesi büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Zaten halihazırda var olan Hamas ve Hizbullah gibi grupların saldırı kabiliyetleri de ciddi şekilde kırılmış durumdadır. Ayrıca İran'ın Şii milisler arasında lojistik bağlantı sağladığı "Dara Koridoru" olarak bilinen kara yolunun çökmesi, Hizbullah'a silah sevkiyatını sürdürmesini ve bölgesel ağını

48 Tuba Yıldız ve Çağatay Balcı, "Lübnan'da Hizbullah'ın Geleceği ve İran'ın Stratejisinde Dönüşüm", *İRAM*, Mayıs 2025, s. 4, <https://www.iramcenter.org/lubnanda-hizbullahin-gelecegi-ve-iranin-stratejisinde-donusum-2635>, erişim 22.07.2025.

49 Seth G. Jones ve Maxwell B. Markusen, "The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria", 20 Haziran 2018, <https://www.csis.org/analy-sis/escalating-conflict-hezbollah-syria>, erişim 20.07.2025.

50 Melanie Lidman, "As Israel advances on a Syrian buffer zone, it sees peril and opportunity", 10 Aralık 2024, <https://ap-news.com/article/israel-syria-attack-buffer-zone-golan-assad-6ee75aca7f5d820dd623b2aba4a62407>, erişim 20.07.2025.

51 Widyane Hamdach, "The Fall of Bashar al-Assad: Winners, Losers, and Challenges Ahead", 7 Mayıs 2025, <https://gjia.george-town.edu/2025/05/07/the-fall-of-bashar-al-assad-winners-losers-and-challenges-ahead/>, erişim 20.07.2025.

beslemesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu gelişmeler, İran'ın bölgedeki askeri ve siyasi nüfuzunun önemli ölçüde zayıfladığını göstermektedir.⁵² Esad rejiminin düşmesiyle birlikte İsrail için yakın tehditler önemli ölçüde bertaraf edilmiştir ve artık orta menzilli tehdit olan İran'a saldırının önünde bir engel kalmamıştır.

2.3. İsrail-İran Arasındaki Gerilimin Sıcak Savaşa Dönüşmesi

İsrail ve İran arasındaki hakimiyet ve çıkar çatışması Şii Hilali'nin kırılmasına paralel ilk doğrudan çatışmaya evrilmiştir. 2024 yılında Hamas ve Hizbullah ile çatışan İsrail, bu unsurların ve diğer vekil güçlerin askeri destek aldığı gerekçesiyle Suriye topraklarındaki hedeflere yönelik altı adet F-35 uçağı ile yoğun bir hava saldırısı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılarda İran'ın Şam'daki büyükelçiliği de hedef alınmış iki üst düzey komutanın aralarında bulunduğu yedi askeri yetkili hayatını kaybetmiştir.⁵³ 01 Nisan'da gerçekleşen bu saldırı karşısında İran misilleme olarak 13 Nisan'da "Sadık Vaat" adını verdiği bir karşı bir saldırısı düzenlemiştir;⁵⁴ 170 İHA, 120 balistik füze ve 60 tondan fazla patlayıcı içeren 30 füze ile İsrail'i hedef almıştır.⁵⁵ Saldırılarda İsrail hedeflerini imha edebilirken, İran'ın saldırıda kullandığı eski teknoloji ürünü dronları istenilen etkiyi gösterememiştir. Saldırıda kullanılan dron ve füzelerin %99'u İsrail'e ulaşmadan imha edilmiş, diğerleri ise ciddi bir hasara yol açmamıştır.⁵⁶

İsrail bu misillemeyi yeni bir saldırı olarak değerlendirmiş ve 19 Nisan'da İsfahan'daki Şikari 8 Ana Jet Üssü'ndeki S-300 hava savunma sistemlerini hedef alan yeni bir saldırı gerçekleştirmiştir. İsrail ve İran'ın birbirlerini hedef aldıkları doğrudan çatışmaların ikincisi ise İran'ın Hamas liderlerinden İsmail Haniye'nin İran topraklarında öldürülmesi ve Hizbullah lideri Hasan Nasrullah'ın Lübnan'da öldürülmesi başta olmak üzere İsrail tarafından yapılan suikastlara karşılık olarak 01 Ekim 2024 tarihinde İsrail'i doğrudan hedef almasıyla gerçekleşmiştir.⁵⁷ Devrim Muhafızlarına bağlı Hava-Uzay Kuvvetleri tarafından "Sadık Vaat 2" adıyla yapılan bu saldırılarda MOSSAD karargahı, F-35 savaş uçaklarının ana depolama yeri olan Navatim Hava Üssü, Seyyid Hasan Nasrallah'ın suikast operasyonunun üssü olan Hatzarim Hava Üssü, stratejik radarlar ve Gazze çevresindeki bölgede İsrail'in tanklarının, personel taşıyıcılarının ve personelinin toplandığı merkezler hedef alınmıştır.⁵⁸ 180 füzenin kullanıldığı bu saldırı için İran tarafı saldırının %90 oranında başarılı olduğunu iddia ederken, İsrail ise kullanılan füzelerin büyük çoğunlukla engellendiğini iddia etmiştir.⁵⁹ Buna misilleme olarak İsrail tarafından 26 Ekim 2024'te gerçekleştirilen hava saldırısında Tahran ve çevresindeki Hawk, S-300 ve S-300PMU-2 hava savunma sistemleri, radar, ateş

52 Sinem Adar vd., "The Fall of the Assad Regime: Regional and International Power Shifts", 25 Şubat 2025, <https://www.swp-berlin.org/publikation/the-fall-of-the-assad-regime-regional-and-international-power-shifts>, erişim 20.07.2025.

53 Hurşit Dingil, "İran-İsrail Gerilimi ve Şam Konsolosluk Saldırısı", 08 Nisan 2024, <https://www.iramcenter.org/iran-israel-gerilimi-ve-sam-konsolosluk-saldirisi-2477>, erişim 27.06.2025.

54 "Israel getting punished with 'Operation Truthful Promise'", Nisan 2024, <https://web.archive.org/web/20240415193-505/https://www.tehrantimes.com/news/497075/Israel-getting-punished-with-Operation-Truthful-Promise>, erişim 27.06.2025.

55 "IDF denies reports of major damage to Nevatim base", 15 Nisan 2024, <https://www.jpost.com/breaking-news/article-797064>, erişim 27.06.2025.

56 Age.

57 "Gerçek Vaat Operasyonu 2: Siyonist Rejimin Dünyadaki Prestijine Ölümcül Bir Darbe", <https://www.mashregnews.ir/news/1651088/>, erişim 27.06.2027.

58 "تفہرگ رارق فندہ دروم یئسینوی مص میژر یی اوہ داگی اپ س ؛ ۲ قداص دعو تائیلع تائیئج" [Gerçek Vaat 2 Operasyonunun Detayları: Üç İsrail Hava Üssü Hedef Alındı!], <https://www.irna.ir/news/85614937/>, erişim 27.06.2025.

59 "İran'dan İsrail'e misilleme: Füze saldırısı hakkında neler biliniyor?", 02 Ekim 2024, <https://www.bbc.com/turkce/article-s/cgryqlw1vkgo>, erişim 27.06.2025.

kontrol üniteleri ve bataryalarının bazıları vurulmuştur.⁶⁰ Yaşanan bu olaylar neticesinde iki devlet arasında yıllardır süren çatışma da dolaylı çatışmadan doğrudan askerî çatışmaya evrilmiştir.⁶¹

İsrail'in Hamas ve Hizbullah ile olan mücadelesi sırasında ABD tarafından İsrail'e konuşlandırılan Yüksek İrtifa Alan Savunma Terminal'i (THAAD) İsrail'in mevcut hava savunma sistemlerinin hem yeteneklerini hem de kapsama alanını geliştirmiştir.⁶² ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon) bölgeye ek balistik füze savunma muhripleri, savaş filosu ve tanker uçakları ve ABD Hava Kuvvetleri B-52 uzun menzilli saldırı bombardıman uçağı konuşlandırmıştır.⁶³ Dolayısıyla İsrail'in İran'a yönelik hava saldırı ve savunma kapasitesi ABD tarafından geliştirilmiştir. ABD'nin İsrail'e yönelik askerî yardımları 1980'den 2023'e kadar ortalama üç ile beş milyar dolar arasında değişirken, 2024'te bu rakam yaklaşık 18 milyar dolara yükselmiştir.⁶⁴ Ekim 2023'ten Ocak 2025'e kadar F-35 Ortak Saldırı Uçaklarını, CH-53K Ağır Nakliye Helikopterlerini, KC-46A Hava İkmal Tankerlerini ve hassas güdümlü mühimmatları da içeren 23.8 milyar dolarlık 599 satış gerçekleşmiştir.⁶⁵ Uzak mesafedeki operasyonlarda kullanılan CH-53K ile KC-46A gibi askerî araçların İsrail'e satışı ve ABD envanterindeki B-52 uzun menzilli saldırı bombardıman uçaklarının bölgeye konuşlanması İran'a yönelik bir saldırı ihtimalini kuvvetlendirmiştir.

Vekil güçlerin aldığı darbeler sonucu Şii Hilali'nin zayıflaması İran'ın İsrail'e karşı caydırıcılığını önemli ölçüde zayıflatırken, İsrail ile doğrudan ilk çatışmanın vuku bulması ve ABD'nin bölgedeki artan askerî varlığı İran'a yönelik askerî operasyon riskini arttıran gelişmeler olmuştur. Nisan ve Ekim aylarında İran'ın İsrail'i hedef aldığı dron saldırılarında ABD kuvvetlerinin etkin bir savunma gerçekleştirmesi bu kapasitenin etkinliğini göstermiştir. İsrail'in hava savunma ve saldırı kapasitesinin güçlendirildiği ve İran'ın hava savunma sistemlerinin zayıflatıldığı bu süreç İran'a yönelik bir hava saldırısının adım adım yaklaştığının göstergesi olmuştur.

Yaşanan bu gelişmelerden sonra 13 Haziran 2025'te İsrail İran'a yönelik geniş çaplı bir saldırı başlatmıştır. "Yükselen Arslan" adı verilen bu saldırıda 200 savaş uçağı 100'den fazla hedefe 330'da fazla farklı mühimmat atmıştır. Saldırının ana hedefi Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi, İsfahan'daki uranyum dönüşüm tesisi, genel kurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının da aralarında bulunduğu üst düzey askerî yetkililer ve nükleer programda görev alan üst düzey bilim adamları olmuştur.⁶⁶ Bu saldırı karşısında İran'ın misillemesi gecikmeden gerçekleşmiş ve 14 Haziran'da İran "Sadık Vaat 3" operasyonunu

60 Hurşit Dingil, "Ortadoğu'da Yeni Bir Dönüm Noktası: İsrail'in İran'a Yönelik Saldırıları Ne Anlama Geliyor?", 13 Haziran 2025, <https://www.setav.org/sadik-vaat-operasyonu-2/ortadoguda-yeni-bir-donum-noktasi-israilin-irana-yonelik-saldirilari-ne-anla-ma-geliyor>, erişim 27.06.2025.

61 John Raine vd., "Iran and Israel: Everything Short of War." *Survival*, 66:3, 2024, s. 79.

62 Matthew Olay, "Austin Deploys Missile Battery, Personnel to Israel", 15 Ekim 2024, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3936094/austin-deploys-missile-battery-personnel-to-israel/>, erişim 10.02.2025.

63 "Statement From Pentagon Press Secretary Maj. Gen. Pat Ryder on Middle East Force Posture Updates", 01 Kasım 2024, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3954442/statement-from-pentagon-press-secretary-maj-gen-pat-ryder-on-middle-east-force/>, erişim 11.02.2025.

64 Linda J. Bilmes, William D. Hartung ve Stephen Semler, "United States Spending on Israel's Military Operations and Related U.S. Operations in the Region", *Watson Institute for International and Public Affairs*, Ekim 2024, s. 11, <https://watson.brown.edu/costsofwar/papers/2024/USspendingIsrael>, erişim 12.02.2025.

65 "U.S. Security Cooperation with Israel", 25 Nisan 2025, <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-israel/>, erişim 12.02.2025.

66 "Press Briefing by IDF Spokesperson", 13 Haziran 2025, <https://www.idf.il/en/mini-sites/israel-at-war/briefings-by-idf-spokesperson-bg-efie-defrin/june-25-press-briefings/press-briefing-by-idf-spokesperson-bg-efie-defrin-june-13-2025-3/>, erişim 28.06.2025.

başlatarak İsrail'in Tel Aviv ve Hayfa şehirlerini vurmuş; saldırılarda 150'den fazla nokta hedef alınmıştır. Sonraki günlerde karşılıklı misilleme saldırılarıyla devam eden çatışmalar sırasında İsrail'in teknik olarak imha etme kapasitesinin bulunmadığı İran'ın Fordow Nükleer Tesisini imha etmek için 21 Haziran'da ABD çatışmalarına dahil olmuştur. “Geceyarısı Çekici Harekatı” adıyla gerçekleştirilen saldırıda ABD'nin Missouri'deki Whiteman Hava Kuvvetleri Üssü'nden kalkan yedi adet B-2 Spirit bombardıman uçakları 30 tonluk sığınak delici GBU-57 bombalarıyla Fordow tesislerini yok etmiş, Basra körfezi açıklarındaki donanma deniz altılarından fırlatılan Tomahawk füzeleriyle de Natanz ve İsfahan'daki bazı tesisler hedef almıştır.⁶⁷ ABD'nin bu saldırısı karşısında İran parlamentosu Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasına yönelik kararı onaylayarak son karar merci olan Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi'ne sevk etmiştir.⁶⁸ Bunun sonrasında İran'ın misillemesi 23 Haziran'da Katar'da ABD üssünü vurması olmuştur.⁶⁹ Çatışmalar 12 gün sürmüş ve ABD'nin baskılarıyla 24 Haziran'da geçici ateşkes sağlanarak ileriki günlerde yapılacak bir barış antlaşmasına atıfta bulunulmuştur.

3. Savaş ve Sonrasındaki Gelişmeler Perspektifinden İran'ın Gelecekteki Yol Haritası

İsrail-İran arası doğrudan çatışmalar İran'ın “güvende olma” durumunu ciddi bir şekilde sarsmış ve mevcut stratejilerin İran güvenliği açısından yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Görülen bu yetersizlik karşısında İran bir yol haritası belirleyerek güvenlik kaygılarını gidermeye çalışacaktır. Bu yol haritasının neleri kapsayacağını ise iki temel parametre üzerinden anlamak mümkündür. Bunlardan ilki 12 gün süren savaşın ve ABD'nin İran'ı vurması neticesinde ortaya çıkan sonuçların tehdit-güvenlik eksenli değerlendirilmesidir. Diğerisi ise ateşkes sonrası ABD, İsrail ve İran'ın öncelikli davranışlarının oluşturduğu izlenimlerdir. Bu iki temel parametre İran'ın önümüzdeki süreçte nasıl bir yol haritası belirleyeceğini göstermektedir.

3.1. Savaş Sürecinin Stratejik Analizi

12 Gün Savaş'ının ekonomik, sosyal ve siyasi birçok boyutu olmakla beraber güvenlik açısından birtakım hususlar ön plana çıkmıştır. İlk olarak Ortadoğu'daki vekil kuvvetlerinin yokluğu İran'a saldırıyı kolaylaştırmış, İsrail İran'ı hedef alırken Yemen'deki Husiler'in İsrail'i hedef alan başarısız saldırıları hariç herhangi bir engel ya da caydırıcılıkla karşılaşmamıştır. Özellikle Hizbullah'ın ve Esad Rejiminin yokluğu İran için önemli bir dezavantaj oluşturmuştur. İkincisi İran'a yapılan saldırıların bazılarının İran topraklarından gerçekleştirilmesi ve hedeflerin nokta atışı olarak evlerinde hedef alınması İran'ın istihbarat zafiyeti olduğunu göstermiştir.⁷⁰

Üçüncüsü bir tür siber saldırı sonucunda İran'ın savunma sistemlerinin ilk saldırıda çalışmaması İran'ın siber güvenlik alanında açığı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İsrail, ABD ile ortak geliştirdiği siber saldırı algoritmaları sayesinde İran'ın savunma altyapısını hedef almış; yapay zekâ destekli zararlı yazılımlar, radar ağlarını geçici olarak devre dışı bırakırken

67 Matthew Olay, “Hegseth, Caine Laud Success of U.S. Strike on Iran Nuke Sites”, 22 Haziran 2025, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/4222533/hegseth-caine-laud-success-of-us-strike-on-iran-nuke-sites/>, erişim 28.06.2025.

68 Çağla Üren, “Parlamento onayladı: İran, Hürmüz Boğazı'nı kapatmak için ilk adımı attı”, 22 Haziran 2025, <https://tr.euronews.com/20-25/06/22/parlamento-onayladi-iran-hurmuz-bogazini-kapatmak-icin-ilk-adimi-atti>, erişim 29.06.2025.

69 “[ABD, İran'ın Katar'daki El Udeyd Üssüne Füzeli Saldırısı Düzenlediğini Doğruladı]”, <https://www.ima.ir/news/85871166/>, erişim 29.06.2025.

70 Çetin Çetiner, “Örümcek ağına düşen İran: İsrail İran'a nasıl sızdı? Bundan sonra ne olacak?”, 14 Haziran 2025, <https://www.haber-turk.com/orumcek-agina-dusen-iran-israil-iran-a-nasil-sizdi-bundan-sonra-ne-olacak-3799315>, erişim 29.06.2025.

GPS aldatma sistemleri de İran'ın silah yönlendirme kapasitesini bozmaya çalışmıştır.⁷¹ Dördüncüsü İsrail uçaklarının İran'ı vururken kayda değer bir hasar almadan yüzlerce sorti yapabilmesiyle İran'ın hava savunma sistemlerinin genel olarak yetersiz olduğu net bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Trump'ın “Artık İran'ın semalarında tam ve mutlak kontrolüne sahibiz.” ifadesi bu durumun ilanı olmuştur.⁷²

Beşincisi İran'ın nükleer programı ciddi zarar görmüş ve bu alandaki çalışmaları sekteye uğramıştır. Altıncısı ise İran'ın İsrail'i vurma kapasitesinin elindeki Hipersonik füze kapasitesiyle doğru orantılı olduğu görülmüştür. Savaş sırasında İran'ın kullandığı füze ve dronlar çoğunlukla İsrail'in üç katmanlı (Demir Kubbe, Davut Sapanı ve Arrow) hava savunma sistemi tarafından engellenmiş, geleneksel füzelerin isabeti sınırlı kalmıştır. Ancak Fattah, Siccil ve Hürremsehr olarak adlandırılan hipersonik füzeleri İsrail hava savunmasını kolaylıkla geçmiştir.

3.2. Savaş Sonrasında Yaşanan Gelişmeler ve Oluşan İzlenimler

ABD Başkanı Trump tarafından ilan edilen ateşkesin yürürlüğe girmesinden üç saat sonra İsrail, İran'ın ateşkesi ihlal ettiğini öne sürerek İran'ı yine hedef almıştır.⁷³ Bu olay karşısında ateşkesin mimarı olan ABD'nin beklenenden daha sert bir tepki vermesi üzerine ateşkes fiilen sağlanmıştır. Bu olay İsrail ve İran arasındaki ateşkes ve barış dönemi daha başlarken bile barışın geçici, savaşın ise kaçınılmaz olacağının işaretini vermiştir. Ateşkestten birkaç gün sonra İsrail Savunma Bakanlığı, İran'ın Şii Hilali üyelerine verdiği desteği kesmek amacıyla yeni operasyon planları hazırlanması yönünde orduya talimat verdiğini duyurmuştur.⁷⁴ Bu doğrultuda İran destekli milislerin Suriye'deki hücrelerine,⁷⁵ Lübnan'daki Hizbullah kamplarına⁷⁶ ve Hamas tarafından kullanılan alt yapıya⁷⁷ yönelik birbiri ardına özel operasyonlar gerçekleştirilerek bu beyanı somutlaştırmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra Şii Hilali'nin çöküşünü garanti altına almak için Suriye'nin yeni rejimini ve toprak bütünlüğünü hedef almıştır. Suriye'nin güneyinde bulunan Süveyda bölgesinde Dürzilerin Bedeviler ile çatışmaya başlamasını sebebiyle olaylara müdahale eden Suriye yönetimini azınlıkları katletmekle itham ederek Suriye ordusunu ve Genelkurmay Başkanlığı'nı hava operasyonlarıyla vurmuş, hükümet güçleri de Süveyda'dan geçilmek zorunda kalmıştır.⁷⁸

71 Selman Maltaş, “İsrail-İran Çatışması-İsrail Yapay Zekada İran'a Göre Sahada Neden Önde?”, 20 Haziran 2025, <https://www.turkiyearastirma-lari.org/2025/06/20/fokus/israil-iran-catismasi/>, erişim 29.06.2025.

72 Tarini Parti, “Trump Says ‘We’ Have ‘Total Control’ of Skies over Iran”, 18 Haziran 2025, <https://www.wsj.com/livecoverage/israel-iran-conflict-news/card/trump-says-we-have-total-control-of-skies-over-iran-h24jwjs4K8XDJUsJkzGV>, erişim 29.06.2025.

73 Emanuel Fabian ve Sam Sokol, “Warned by Trump, Israel hits Iranian radar in mild response to missile fire on North”, 24 Haziran 2025, <https://www.timesofisrael.com/israel-vows-forceful-response-in-heart-of-tehran-after-iran-breaks-us-brokered-truce/>, erişim 22.07.2025.

74 Johanna Moore vd., “Iran Update”, *Institute for the Study of War*, Haziran 2025, <https://www.understand-ingwar.org/backgrounder/iran-update-june-27-2025>, erişim 22.07.2025.

75 “In a Special Operation in Southern Syria: The IDF Apprehended a Cell Operated by the Iranian ‘Quds’ Force”, 07 Temmuz 2025, <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/in-a-special-operation-in-southern-syria-the-idf-apprehended-a-cell-operated-by-the-iranian-quds-force/>, erişim 22.07.2025.

76 “Israeli Air Force Strikes Hezbollah Terror Targets in the Beqaa Valley Area in Lebanon”, 15 Temmuz 2025, <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/israeli-air-force-strikes-hezbollah-terror-targets-in-the-beqaa-valley-area-in-lebanon/>, erişim 22.07.2025.

77 “Footage From the Activity of IDF Troops in Beit Hanoun: The Dismantling of an Explosives Site, Launchers, and Underground Tunnel Routes in the Area”, 15 Temmuz 2025, <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/footage-from-the-activity-of-idf-troops-in-beit-hanoun-the-dismantling-of-an-explosives-site-launchers-and-underground-tunnel-routes-in-the-area/>, erişim 22.07.2025.

78 Ece Göksedef, “İsrail neden Dürzileri korumak için Suriye'yi vuruyor?”, 17 Temmuz 2025, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4g2yvw9zl8o>, erişim 22.07.2025.

ABD ve Türkiye'nin arabuluculuğunda İsrail ve Suriye arasında ateşkes sağlanmıştır.⁷⁹ Dürzilerin İsrail himayesinde hareket etmesi ve İsrail'in saldırgan tutumu ateşkesin geçici olacağı izlenimi vermektedir. Bu gelişmeler İsrail'in Şii Hilali'ni tehdit olarak algıladığını ve yeniden tesisini engellemek istediğini çok net bir şekilde ortaya koymuştur.

İran, savaşın ilk gününde beklenen etkiyi gösteremeyen ve savaş esnasında da ciddi hasar alan hava savunma sistemlerini hızla yenilemiştir.⁸⁰ Ardından İran Savunma Bakanı Aziz Nasirzadeh ile Rusya Savunma Bakanı Andrey Belousov askerî iş birliğinin genişletilmesi konusunu görüşmek üzere bir araya gelmiştir.⁸¹ Bu gelişmeler İran'ın konvansiyonel savaş kapasitesini iyileştirme niyetinde olduğunu ve bu doğrultuda vakit kaybetmeden adım attığını göstermektedir.

Savaş sonrasında yaşanan bir diğer gelişme ise iki ülkenin de diplomatik girişimlere yönelmesi olmuştur. İsrail, İbrahim İttifakı adını verdiği antlaşmalarla bir güvenlik ağı oluşturmaya çalışırken, İran da Avrupa ülkeleriyle nükleer programı hususunda bir uzlaşma zemini aramaya başlamıştır. İran bir taraftan nükleerden kesinlikle vazgeçmeyeceğini vurgulamakta diğer taraftan da batılı ülkelerle müzakere hazırlığı yapmaktadır. 25 Temmuz 2025 tarihinde İstanbul'da Almanya, Fransa ve İngiltere ile yeni müzakere sürecinin başlaması planlanmaktadır. Bu doğrultuda İran'ın nükleer programına devam edeceği ancak bunu yaparken yeni bir saldırıyla karşılaşmamak için çalışmalarını uluslararası alanda meşrulaştıracak bir siyasi kalkan arayışına gireceği izlenimi oluşmaktadır.

3.3. İran Güvenlik Stratejilerinin Geleceği

Savaş sürecinin stratejik analizi ve savaş sonrası yaşanan gelişmeler perspektifinden bakıldığında İran'ın muhtemel olarak dört temel hedefe odaklanacağını söylemek mümkündür. Bunların ilkinin itibarını yeniden kazanma, ikincisini Şii Hilali'nin yeniden inşası, üçüncüsünü askerî modernizasyon ve dördüncüsünü ise yeni bir caydırıcılık kazanma olarak ifade etmek mümkündür.

İtibarını yeniden kazanma soyut bir olgu olmakla beraber hem Şii Hilali'nin yeniden inşası hem de caydırıcılık kazanma ile doğrudan ilgili olan bir adımdır. Bu olmadan diğer ikisini sağlamak ve sürdürmek mümkün olmayacaktır. 2020 sonrasında yaşanan olaylar ve beklenen performansı sergileyememesi İran'ın prestiji sarmıştır. Hamas lideri Haniye'nin İran topraklarında İran'ın koruması altında iken İsrail tarafından öldürülmesi, İran devlet yönetiminin şaibeli bir helikopter kazasında hayatlarını kaybetmeleri, direkt olarak hedef alınmasına rağmen İran'ın başarısız misilleme girişimi, Hizbullah'ın İran üzerinden temin ettiği telsizlerin İsrail tarafından patlatılması, Esad'ın devrilişini önleyememesi. 12 Gün savaşında İsrail'in İran saldırılarında hedefleri nokta atışı evlerinin yatak odalarında vurması ve İran'ın İran içinden vurulması gibi birçok neden İran'ın bölgedeki prestijini sarmıştır. Bu olaylar İran'ın eski Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat'ın geçmiş yıllarda dile getirdiği ülkedeki gizli İsrail ajanlarını tespit edip ayıklamakla görevli olan biriminin başkanının da MOSSAD ajanı çıktığı yönündeki açıklaması göz önüne alındığında İran'ın siyasi ve askerî bürokrasi kademelerine sızıldığı algısını pekiştirmektedir.

79 Gamze Türkoğlu Oğuz, "Güvenlik kaynakları: Türkiye, Süveyda'da sağlanan ateşte kilit rol oynadı", 17 Temmuz 2025, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/guvenlik-kaynaklari-turkiye-suveydada-saglanan-ateskeste-kilit-rol-oy-nadi/3633625>, erişim 22.07.2025.

80 "Air defenses replaced after damage in war with Israel, Iran says", 20 Temmuz 2025, <https://www.iranintl.com/en/202507201402>, erişim 22.07.2025.

81 "Iran, Russia defense ministers meet in Moscow", 21 Temmuz 2025, <https://en.mehrnews.com/news/234585/Iran-Russia-defense-ministers-meet-in-Moscow>, erişim 22.07.2025.

Şii Hilali, İran'ın Ortadoğu politikasının ağırlıkla Şiilik üstünden nüfuz kurmaya dayanmaktadır. Bu açıdan da ideolojik ve psikolojik unsurların yoğun olarak kullanıldığı bu perspektifte itibar kaybı her şeyin kaybına yol açabilecek niteliktedir. Müttefikleri ve paramiliterleri İran'a yönelik güven zedelenmesi yaşadığı takdirde İran'ın bölge politikaları tamamen etkisiz hale gelme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle İran için öncelikli adımın bu olumsuz algının giderilmesi yönünde olması muhtemeldir. Aksi takdirde ne Şii Hilali'ni toparlamak ne de başka devletlerle sağlıklı bir ittifak kurmak mümkün olmayacaktır. Müttefikleri ve paramiliterleri İran'a yönelik güven zedelenmesi yaşadığı takdirde İran'ın bölge politikalarının tamamen etkisiz hale gelme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda önümüzdeki yıllarda İran'ın devlet içinde çeşitli operasyonlara yönelerek kadrolarını yenilemesi, vekil aktörlerine yönelik daha cömert dış yardımlar yapması, krizler karşısında daha sert ve agresif tutum içine girmesi muhtemeldir.

İkinci olarak İran'ın elinde tuttuğu ağı koruma ve güçlendirme eğilimine girmesi yani Şii Hilali'ni yeniden inşa sürecine yönelmesi beklenmektedir. İran'ın Ortadoğu politikası Şiilik ekseninde ittifak kurma ve bu ekseninde paramiliter örgütler oluşturarak vekil aktör kullanmaya dayanmaktadır.⁸² Hizbullah ve Hamas'ın içinde düştüğü koşullar onların toparlanmasını bir hayli zorlaştırmıştır. Ancak iki yapının da sosyal zeminde karşılığı bulunmaktadır. Bu nedenle dağılmaları pek mümkün gözükmemektedir. İsrail yöneticileri bile Hizbullah'ı yok ettik diyememiş, “onları 10 yıl geriye götürdük” ve “aynı yerde değiller” gibi söylemleri kullanabilmiştir.⁸³ İran'ın öncelikli işlerinden biri de bu yapıları ayağa kaldırmaya çalışmak olacaktır. Şii Hilali'nin kuzey bölümü ağır hasar alsa da Irak'ta Şii etkisi ile Şii Hilali'nin güney bölümündeki Ensarullah örgütü hala varlığını sürdürmektedir. Bu doğrultuda İran'ın Irak'taki etki alanını güçlendireceği bir dönemin başlaması muhtemeldir. Bir yandan bu ülkede paramiliter örgütleri büyümeye diğer yandan da devlet içerisindeki işbirlikçi sayısını arttırmaya çalışacaktır. Ensarullah 2023 yılında başlayan çatışma sürecinde İsrail'e füzeler ve insansız hava araçları (İHA) kullanarak 220'den fazla hava saldırısı düzenlemiştir.⁸⁴

Bu saldırıların çoğu İsrail hava savunma sistemleri tarafından engellense de Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ndeki ticari gemilere yönelik saldırıların çoğu başarılı olmuştur.⁸⁵ Hamas-İsrail savaşında Ensarullah gerçekleştirdiği saldırılarla İsrail ile mücadele kullanışlı bir yapı olduğunu kanıtlamıştır. İran'ın Ensarullah ile ilişkisi kuvvetlendirmesi ve bu yapıya daha çok kaynak ve ekipman transfer etmesi muhtemeldir. Ayrıca Yemen'in karşısında Bab-ül Mendeap Boğazı'nın diğer ucundaki Somali başta olmak üzere Cibuti ve Eritre'de de Şii ekseninde paramiliter yapılar kurmaya çalışması muhtemeldir.

İran'ın güvenlik stratejilerinde görebileceğimiz üçüncü adım ise özellikle hava kuvvetleri odaklı ordu modernizasyonu ile konvansiyonel savaş kapasitesini geliştirme çabası olacaktır. İsrail ve İran arasında yaşanan karşılıklı misilleme saldırıları İran açısından iki sonuç ortaya koymuştur. Bu sonuçlarından biri daha etkili hava savunma sistemleri geliştirmesi iken diğeri de İsrail ve müttefiklerinin savunma sistemlerini aşabilecek silah teknolojisinin geliştirilmesidir. İran'ın satın aldığı ve satın aldıkları üzerinden geliştirerek ürettiği çok sayıda hava savunma sistemi bulunmaktadır. Bu sistemler içerisinde S-300, S-200 Bavar-373 ile Mersad ve Khordad serisi hava savunma sistemleri ön plana çıkmaktadır.

82 Michael Wigginton vd., “Al-Qods Force: Iran's weapon of choice to export terrorism”, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 10:2, 2015, s. 162-163.

83 Halife, “Despite the losses and destruction, Hezbollah hasn't lost the war”.

84 Sascha Bruchmann vd., “The Israel-Hamas war one year on”, *The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, Ekim 2024, s. 5, <https://www.iiss.org/globalassets/global-content---content--migration/oa/oa/the-israelhamas-war-one-year-on.pdf>, erişim 15.02.2025.

85 Age.

Ancak yaptırımlara tabi olması ve uzun yıllardır konvansiyonel savaşla karşılaşmamış olması nedeniyle İsrail saldırılarında bu sistemlerden beklediği faydayı görememiştir.⁸⁶

2024 yılındaki Nisan ve Ekim saldırılarında bu sistemleri çoğu etkisiz hale getirilmiş ve İran mevcut hava savunma sistemlerini yenileyememiştir. Buna ek olarak mevcut sistemlerinin de 12 Gün Savaşı'nda siber saldırıyla devre dışı bırakılması sonucunda İsrail'e karşı hava sahasını koruyamamıştır. Gelecekte yaşanabilecek bir çatışmada böyle bir duruma tekrar düşmemek için İran'ın hava savunma sistemlerine ciddi yatırımlar yapması olasıdır. Bu yatırımların bir kısmı fiziki sistemleri geliştirmeye yönelik olması muhtemel iken bir kısmının da siber güvenliği sağlamaya yönelik olacağını söylemek mümkündür. İran envanterindeki⁸⁷ füze ve dronlar ise nitelikten ziyade niceliğe odaklanan bir güvenlik anlayışını yansıtmaktadır. İran'ın sahip olduğu devasa roket ve füze stoku İsrail'in gelişmiş hava savunma sistemleri karşısında başarı sağlayamamaktadır. İran'ın İsrail ve müttefiklerinin hava savunma sistemlerini aşabilen füzeleri genellikle Fettaħ, Siccil ve Hürremsehr gibi hipersonik füzeleri olmuştur. Bu doğrultuda önümüzdeki yıllarda yapay zekâ destekli Hipersonik füzelere odaklanması muhtemeldir.

Son olarak İran'ın yeni caydırıcılık kazanmaya yoğunlaşacağını söylemek mümkündür. İsrail ve müttefikleriyle konvansiyonel muharebede rekabet etme şansı bulunmadığı için olası bir saldırıyı başlamadan durdurma arayışı söz konusu olacaktır. Bu kapsamda bölgedeki devlet dışı askerî müttefiklere bağımlılıktan yeni bir caydırıcılık biçimine doğru kademeli olarak kayması da gerekecektir.⁸⁸ Bu nedenle bölgesel ya da küresel ittifaklar oluşturmak ve nükleer silahlara sahip olmak gibi alternatif caydırıcılık arayışlarına yönelme söz konusu olacaktır. Bu kapsamda İran'ın en büyük caydırıcılık hamlesi nükleer silaha sahip olmak olacaktır. İran'ın önemli miktarda balistik füzesi bulunmaktadır. Bu füzelerin nükleer savaş başlıklarıyla donatılması İran'ı dokunulmaz kılacak önemli bir üstünlük sağlayacaktır. Bu nedenle halihazırda çalışabilir bir savaş başlığı üretme kapasitesi zarar görse de İran'ın nükleer güç olma yolunda adımlarının hızlanarak devam etmesi muhtemel olacaktır.⁸⁹

Sonuç

İran'ın Şii Hilali'ni oluşturmasının ardında yatan temel neden, düşman olarak tanımladığı İsrail ve ABD karşısında teknolojik olarak çok zayıf bir kapasiteye sahip olması ve özellikle hava savunma sistemlerinin yetersiz kalması olmuştur. Bu doğrultuda temel amacı olası bir saldırıyı toprakları dışında karşılama ve savaşı İsrail'e ya da bölgedeki ABD üslerine taşıma kapasitesi oluşturmak olan Şii Hilali şekillenmiştir. Ancak 2023'ten beri yaşanan bu gelişmeler İran'ın savunma stratejisi olan Şii Hilali yapılanmasına önemli ölçüde hasar vererek çöküş seviyesine getirmiştir. Bu durum İran'ın ülke dışına taşıdığı savunma hattını kırmış, Şii Hilali ile sağlanan caydırıcılığı ortadan kaldırmıştır.

İncelediğimiz küresel ve bölgesel dinamikler, İran açısından 2024 sonrasında geçmişe nazaran daha zorlu bir süreci beraberinde getireceğini göstermektedir. İsrail'le olan doğrudan çatışma İsrail hava savunma sisteminin etkinliğini ve İsrail'i destekleyen aktörlerin bölgedeki

86 Seth J. Frantzman, "How many air defense systems does Iran have?-explainer", 28 Ekim 2024, <https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-826438>, erişim 15.02.2025.

87 "Major Iranian Air Defense Missile Systems", 2023, <https://www.washingtoninstitute.org/site-s/default/files/pdf/2023-iran-airdefense-systems-table-POL3813-printable.pdf>, erişim 15.02.2025.

88 Arash Reisinezhad, "Iran's Israel Strategy has Already Changed", 11 Ekim 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/10/11/irans-israel-strategy-has-already-changed/>, erişim 13.02.2025.

89 Muhammed Ayetullahi Tabaar, "Why Iran is Gambling on Hamas: Tehran's Strategy to Weaken Israel and Divide the Region", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/middle-east/why-iran-gambling-hamas>, erişim 14.02.2025.

askerî varlığının etkisini net bir şekilde göstermiştir. 2024 yılı Nisan ayında yaşanan İran'ın misilleme saldırılarının eski dron teknolojisi nedeniyle başarısız olduğu, ancak Ekim ayında gerçekleştirdiği füze saldırısının nispeten daha başarılı olduğu kabul edilmektedir. Uzun yıllar ambargoya maruz kalan İran'ın askerî teknolojisinin bir hayli geri kaldığı daha da net bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2024 yılı içinde gerçekleşen İsrail saldırıları sonucu İran'ın hava savunma sistemleri ciddi hasar almış ve ülke hava saldırılarına açık hale gelmiştir. Diğer taraftan da İsrail gerçekleştireceği olası bir saldırı için kaynaklarını çeşitlendirmeye giderken, maruz kalabileceği olası bir saldırı için de hava savunmasını güçlendirmeye devam etmiştir. Bu durum İran'a yönelik bir hareketin kurgulandığını göstermiş ve 13-25 Haziran 2025 tarihleri arasında da İran-İsrail arası somut bir savaş vuku bulmuştur. Bölgedeki gelişmeler, İran'ın direniş eksenini oluşturan Şii Hilali'ni ciddi şekilde tahrip etmiş ve İran'ı dokunulur kılmıştır. Şii Hilalini şekillendiren dinamikler varlığının artarak sürdüğü göz önüne alındığında İran'ın ulusal güvenliğinin ciddi bir risk altında olduğunu net bir şekilde ortaya çıkmıştır. İsrail'in yöneldiği hedeflerle çatışmayı bir varoluşsal bir mücadele olarak görmesi nedeniyle İran'ın güvenlik stratejisinin yeniden ele alması ve açıklarını kapatması kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur.

İran açısından 2024 sonrasında daha zorlu bir geleceği işaret eden küresel ve bölgesel dinamikler, dört adım izlemeyi gerektirmektedir: itibarını yeniden kazanma, eldekini koruma, askerî modernizasyon ve yeniden caydırıcılık kazanma. İran'ın itibar kaybını gidermek için, daha cömert dış yardımlar yapması ve krizler karşısında daha sert tutum sergilemesi muhtemeldir. Akabinde İran'ın elindeki ağı koruma ve güçlendirme eğilimine girmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda Hizbullah ve Hamas'ı ayağa kaldırmaya, Ensarullah örgütünü güçlendirmeye, Yemen'in karşısındaki Somali, Cibuti ve Eritre'de de Şii ekseninde yeni paramiliter yapılar kurmaya yönelmesi muhtemeldir. İran'ın savunma politikalarındaki bir sonraki kritik adım, geleneksel savaş kabiliyetlerini güçlendirmeye yönelik kapsamlı çalışmalar olacaktır. İran'ın, yapay zekâ ile entegre edilmiş hipersonik füzeler gibi yenilikçi projelere öncelik vermesi beklenmektedir. Aynı zamanda, Rusya'dan tedarik ettiği mevcut hava savunma sistemlerini yükseltmeye ve yerli üretim savunma çözümlerini daha etkili hale getirmeye yönelik önemli yatırımlar yapması olasıdır. Bununla birlikte, bu sistemlerin siber saldırılara karşı dayanıklılığını artırmak için siber güvenlik altyapısını güçlendirecek adımlar atması da stratejik hedefleri arasında yer alacaktır. Son olarak, İran'ın yeniden caydırıcı bir güç olma kapsamında balistik füzelerini nükleer savaş başlıklarıyla donatması, İran'ı dokunulmaz kılacak en büyük argüman olacaktır. Bu nedenle, İran'ın nükleer güç olma yolunda hızlı adımlar atma olasılığı artmaktadır.

Çatışma Beyanı:

Araştırmamanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

- AKBAR Ali (2021). "Iran's soft power in Syria after the Syrian civil war", *Mediterranean Politics*, 28:2, 1-23.
- ARİF Beston Husen (2019). "Iran's Struggle for Strategic Dominance in a Post-ISIS Iraq", *Asian Affairs*, 50:3, 344-363.
- BEN-MEIR Alon (2010). "Israel's Response to a Nuclear Iran", *International Journal on World Peace*, 27: 1, 61-78.
- GREAT DECISIONS (1985). "Iran-Iraq War: What Role for the U.S. in Persian Gulf?", *Great Decisions*, 0:0, 25-34.
- HALHALLI Bekir (2014). "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4:2, 75-96.
- HALL Natasha (2025). "With the Fall of Assad, Can Syria Rise?", *Survival*, 67:1, 45-54.
- HOUGHTON David Patrick (2024). *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KARSH Efraim (2023). "The Israel-Iran Conflict: Between Washington and Beijing", *Israel Affairs*, 29:6, 1075-1093.
- MENASHRI David (2006). "Iran, Israel and the Middle East Conflict1", *Israel Affairs*, 12:1, 107-122.
- MURRAY Donette (2010). *US Foreign Policy and Iran American-Iranian relations since the Islamic revolution*, Routledge, Oxon.
- PORTER Gareth (2015). "Israel's Construction of Iran as an Existential Threat", *Journal of Palestine Studies*, 45:1, 43-62.
- RAINE John, BARRY Ben, CHILDS Nick, HINZ Fabian ve VOO Julia (2024). "Iran and Israel: Everything Short of War", *Survival*, 66:3, 79-90.
- SARASWAT Deepika (2022). *Between Survival and Status: The Counter-Hegemonic Geopolitics of Iran*, Macmillan, New Delhi.
- SICK Gary (2003). "Confronting Terrorism", *The Washington Quarterly*, 26:4, 83-98.
- TAMER Cenk (2016). "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3:6, 103-118.
- TAŞKIRAN, Cemalettin (2022). "Suriye'deki Olaylar ve Türkiye'nin Suriye Politikası", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3:15, 69-83.
- WIGGINTON Michael, BURTON Robert, JENSEN Carl ve MCELREATH David Hughes (2015). "Al-Qods Force: Iran's weapon of choice to export terrorism", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 10:2, 153-165.
- YÜKSEL Mehmet Ali (2024). "Bölgesel Güvenlik ve Hibrit Savaş İlişkisinin Suriye İç Savaşı Üzerinden Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31:2, 365-388.

İnternet Kaynakları

- ADAR Sinem, ASSEBURG Muriel, AZIZI Hamidreza, KLEIN Margarete ve STEINBERG Guido (2025). "The Fall of the Assad Regime: Regional and International Power Shifts", *Stiftung Wissenschaft und Politik*. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2025C09_Fal-I_As-sad_Regime.pdf, erişim 20.07.2025.
- ALDASAM Colonel Dabbous (2013). "Relations Between the U.S. and Iran", *U.S. Army War College*, <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA589052.pdf>, erişim 10.10.2024.
- AYDOĞAN Bekir (2025). "Netanyahu, 33 yıldır İran'ın nükleer silaha birkaç yıl ya da ay uzakta olduğunu iddia ediyor", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/dunya/netanyahu-33-yildir-iran-in-nukleer-silaha-birkac-yil-ya-da-ay-uzakta-oldugunu-iddia-ediyor/3602713>, erişim 17.07.2025.
- BILMES Linda J., HARTUNG William D. ve SEMLER Stephan (2024). "United States Spending on Israel's Military Operations and Related U.S. Operations in the Region October 7, 2023-September 30, 2024", *Watson Institute For International and Public Affairs*, <https://watson.brown.edu/costsofwar/papers/2024/USspendingIsrael>, erişim 12.02.2025.
- BRIAN Carter (2024). "Israel's Victory in Lebanon", *Institute for the Study of War*, <https://www.understandingwar.org/backgrounder/israels-victory-lebanon>, erişim 12.02.2025.
- BRITISH BROADCASTING CORPORATION (2024). "İran'dan İsrail'e misilleme: Füze saldırısı hakkında neler biliniyor?", <https://www.bbc.com/turkce/articles/cgryqlw1vkgo>, erişim 27.06.2025.

- BRUCHMANN Sascha vd. (2024). “The Israel-Hamas war one year on”, *The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, <https://www.iiss.org/globalassets/global-content---content--migration/oa/oa/the-israelhamas-war-one-year-on.pdf>, erişim 15.02.2025.
- CHEN Thomas M. (2014). “Cyberterrorism after STUXNET”, *US Army War College Strategic Studies Institute*, <https://press.armywarcollege.edu/monographs/493/>, erişim 11.11.2024.
- ÇETİNER Çetin (2025). “Örümcek ağına düşen İran: İsrail İran’a nasıl sızdı? Bundan sonra ne olacak?”, *HaberTürk*, <https://www.haberturk.com/orumcek-agina-dusen-iran-israil-iran-a-nasil-sizdi-bundan-sonra-ne-olacak-3799315>, erişim 29.06.2025.
- DİNGİL Hurşit (2024). “İran-İsrail Gerilimi ve Şam Konsolosluk Saldırısı”, *İRAM*, <https://www.iram-center.org/iran-israil-gerilimi-ve-sam-konsolosluk-saldirisi-2477>, erişim 27.06.2025.
- DİNGİL Hurşit (2025). “Ortadoğu’da Yeni Bir Dönüm Noktası: İsrail’in İran’a Yönelik Saldırıları Ne Anlama Geliyor?”, *SETAV*, <https://www.setav.org/sadik-vaat-operasyonu-2/ortadoguda-yeni-bir-donum-noktasi-israilin-irana-yonelik-saldirilari-ne-anlama-geliyor>, erişim 27.06.2025.
- DUYAR Metin (2025). “İsrail’in Güvenlik Paradigması: Tehdit, İdeoloji, Müdahale” *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/73917/israilin_guvenlik_paradigmasi_tehdit_ideoloji_mudahale, erişim 18.07.2025.
- DZULHISHAM Huzeir Ezekiel (2024). “Explaining the Collapse of Syria’s Assad Regime”, *RSIS* <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2024/12/CO24193.pdf>, erişim 09.02.2025.
- EL-HILO Müştak (2022). “Maliki’nin Sızdırılan Ses Kaydı: Irak DMO’nun Kontrolünde” *İRAM*, <https://www.iramcenter.org/malikin-sizdirilan-ses-kaydi-irak-dmonun-kontrolunde-784>, erişim 20.07.2025.
- FABIAN Emanuel (2024). “Gallant says 150 tunnels have been destroyed along Egypt-Gaza border, Hamas’s Rafah Brigade defeated”, *Times of Israel*, https://www.timesofisrael.com/live-blog_entry/gallant-says-150-tunnels-have-been-destroyed-along-egypt-gaza-border-hamass-rafah-brigade-defeated/, erişim 10.02.2025.
- FABIAN Emanuel ve SOKOL Sam (2025), “Warned by Trump, Israel hits Iranian radar in mild response to missile fire on North”, *Times of Israel*, <https://www.timesofisrael.com/israel-vows-forceful-response-in-heart-of-tehran-after-iran-breaks-us-brokered-truce/>, erişim 22.07.2025.
- FEDERAL REGISTER (1979). “Executive Order 12170”, https://archives.federalregister.gov/issue_s-lice/1979/11/15/65729-65731.pdf, erişim 8.11.2024.
- FEDERAL REGISTER (1997). “Executive Order 13059”, *Federal Register*, <https://www.federal-register.gov/documents/1997/08/21/97-22482/prohibiting-certain-transactions-with-respect-to-iran>, erişim 10.11.2024.
- FEREYDUNI Ruya (2018). “İrak, İran’ı yaptırımlara karşı destekleyecek”, *MEHR*, <https://tr.mehrnews.com/news/1874449/>, erişim 20.07.2025.
- FRANTZMAN Seth J. (2024). “How many air defense systems does Iran have?-explainer”, *The Jerusalem Post*, <https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-826438>, erişim 15.02.2025.
- GÖKSEDEF Ece (2025). “İsrail neden Dürzileri korumak için Suriye’yi vuruyor?”, *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4g2yvw9zl8o>, erişim 22.07.2025.
- HALİFE Paul (2024). “Despite the losses and destruction, Hezbollah hasn’t lost the war”, *Middle East Eye*, <https://www.middleeasteye.net/opinion/despite-losses-and-destruction-hezbollah-hasnt-lost-war>, erişim 12.02.2025.
- HAMAS MEDYA OFİSİ (2023). “Bizim Anlatımız... Aksa Tufanı Operasyonu?”, https://turk-ish.palinfo.com/Uploads/Models/Media/files/2024/aksa_tufan%C4%B1.pdf, erişim 10.02.2025.
- HAMDACH Widyane (2025). “The Fall of Bashar al-Assad: Winners, Losers, and Challenges Ahead”, *Georgetown Journal of International Affairs (GJIA)*, <https://gjia.georgetown.edu/2025-/05/07/the-fall-of-bashar-al-assad-winners-losers-and-challenges-ahead/>, erişim 20.07.2025.
- HAZUT Guy ve SHELAH Ofer (2024). “The IDF Ground Operation in Lebanon — Goals, Alternatives and Consequences”, *The Institute for National Security Studies (INSS)*, <https://www.in-ss.org.il/wp-content/uploads/2024/10/e14102024-1.pdf>, erişim 12.02.2025.
- IRAN INTERNATIONAL (2025). “Air defenses replaced after damage in war with Israel, Iran says”, <https://www.iranintl.com/en/202507201402>, erişim 22.07.2025.
- ISLAMIC REPUBLIC NEWS AGENCY (2024). “۲ قداص مدعو تایل مع تایل یزج” [Gerçek Vaat 2 Operasyonunun Detayları: Üç İsrail hava üssü hedef alındı], <https://www.ima.ir/news/85614937/>, erişim 27.06.2025.
- ISLAMIC REPUBLIC NEWS AGENCY (2025). “رطق دیدعلا یی اکی یرم آهگی اب بب نارای اکی شوم لمح اکی یرم آ” [ABD, İran’ın Katar’daki El Udeyd üssüne füze saldırısı düzenlediğini doğruladı], <https://www.ima.ir/news/85871166/>, erişim 29.06.2025.

- ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "Footage From the Activity of IDF Troops in Beit Hanoun: The Dismantling of an Explosives Site, Launchers, and Underground Tunnel Routes in the Area", <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/footage-from-the-activity-of-idf-troops-in-beit-hanoun-the-dismantling-of-an-explosives-site-launchers-and-under-ground-tunnel-routes-in-the-area/>, erişim 22.07.2025.
- ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "In a Special Operation in Southern Syria: the IDF Apprehended a Cell Operated by the Iranian 'Quds' Force", <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/in-a-special-operation-in-southern-syria-the-idf-apprehended-a-cell-operated-by-the-iranian-quds-force/>, erişim 22.07.2025.
- ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "Israeli Air Force Strikes Hezbollah Terror Targets in the Beqaa Valley Area in Lebanon", <https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/israeli-air-force-strikes-hezbollah-terror-targets-in-the-beqaa-valley-area-in-lebanon/>, erişim 22.07.2025.
- ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "Press Briefing by IDF Spokesperson", <https://www.idf.il/en/mini-sites/israel-at-war/briefings-by-idf-spokesperson-bg-efie-defrin/june-25-press-briefings/press-briefing-by-idf-spokesperson-bg-efie-defrin-june-25-2025/>, erişim 28.06.2025.
- JONES Seth G. ve MARKUSEN Maxwell B. (2018). "The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria" *CSIS*, <https://www.csis.org/analysis/escalating-conflict-hezbollah-syria>, erişim 20.07.2025.
- KAYE Dalia Dassa (2016). "Israel's Iran Policies after the Nuclear Deal", *RAND Corporation*, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE207.html>, erişim 05.12.2024.
- KAYE Dalia Dassa, NADEVE Alireza ve ROSHAN Parisa (2012). "Israel and Iran A Dangerous Rivalry", *RAND Corporation*, <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1143.html>, erişim 05.12.2024.
- LEVY Ido (2024). " Hamas is Weakened, But a Prolonged Guerrilla Conflict Looms", *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/hamas-weakened-prolonged-guerrilla-conflict-looms>, erişim 10.02.2025.
- LIDMAN Melanie (2024). "As Israel advances on a Syrian buffer zone, it sees peril and opportunity" *AP News*, <https://apnews.com/article/israel-syria-attack-buffer-zone-golan-assad-6ee75aca7f5d-820dd623b2aba4a62407>, erişim 20.07.2025.
- LOVATT Hugh ve SHEHADA Muhammad (2024). "Dealing with Trump, Israel, and Hamas: The Path to Peace in the Middle East", *European Council on Foreign Relations*, <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/12/Dealing-with-Trump-Israel-and-Hamas-The-path-to-peace-in-the-Middle-East.pdf>, erişim 10.02.2025.
- MAHMUD Kawsar Uddin (2024). "The Fall of Assad: Redefining Power, Resistance and Politics in the Middle East", *The Business Standard*, <https://www.tbsnews.net/thoughts/fall-assad-redefining-power-resistance-and-politics-middle-east-1017141>, erişim 09.02.2025.
- MALTAŞ Selman (2025). "İsrail-İran Çatışması-İsrail Yapay Zekada İran'a Göre Sahada Neden Önde?", *Türkiye Araştırmaları Vakfı*, <https://www.turkiyearastirmalari.org/2025/06/20/fokus/is-rail-iran-catismasi/>, erişim 29.06.2025.
- MASHREGH NEWS (2024). "ناهج رد یسینوی یهص میژر تبیه رب کلهم مبرض ۲؛ قداص مدعو تایللمع" [Gerçek Vaat Operasyonu 2: Siyonist rejimin dünyadaki prestijine ölümcül bir darbe]", <https://www.mashreghnews.ir/news/1651088/>, erişim 27.06.2025.
- MEHR NEWS AGENCY (2025). "Iran, Russia defense ministers meet in Moscow", <https://en.mehrnews.com/news/2345-85/Iran-Russia-defense-ministers-meet-in-Moscow>, erişim 22.07.2025.
- MOORE Johanna vd. (2025). "Iran Update", *Institute for the Study of War*, <https://www.under-standingwar.org/background/iran-update-june-27-2025>, erişim 22.07.2025.
- NEW YORK TIMES (2019). "Iran Irak Spy Cables", <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/18/world/middleeast/iran-iraq-spy-cables.html>, erişim 20.07.2025.
- OLAY Matthew (2024). "Austin Deploys Missile Battery, Personnel to Israel", *US Department Of Defense*, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3936094/austin-deploys-missile-battery-personnel-to-israel/>, erişim 10.02.2025.
- OLAY Matthew (2025). "Hegseth, Caine Laud Success of U.S. Strike on Iran Nuke Sites", *US Department of Defense*, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/422253-3/hegseth-caine-laud-success-of-us-strike-on-iran-nuke-sites/>, erişim 28.06.2025.
- PALESTINIAN CENTER FOR POLICY AND SURVEY RESEARCH (2024). "Public Opinion, Poll No.92", <https://pcpsr.org/sites/default/files/Poll%2092%20English%20full-%20text%20July20-24.pdf>, erişim 11.02.2025.

- PARTI Tarini (2025). “Trump Says ‘We’ Have ‘Total Control’ of Skies Over Iran”, *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/livecoverage/israel-iran-conflict-news/card/trump-says-we-have-total-control-of-skies-over-iran-h24jwjs4K8XDJUsJkzGV>, erişim 29.06.2025.
- QIBLAWI Tamara vd. (2024). “Netanyahu says ‘victory’ over Hamas is in sight. The data tells a different story”, *CNN*, <https://edition.cnn.com/interactive/2024/08/middleeast/gaza-israel-hamas-battalions-invs-intl/>, erişim 10.02.2025.
- REISINEZHAD Arash (2024). “Iran’s Israel Strategy has Already Changed”, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2024/10/11/irans-israel-strategy-has-already-changed/>, erişim 13.02.2025.
- ROBINSON Kali (2022). “How Much Influence does Iran Have in Iraq?”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/in-brief/how-much-influence-does-iran-have-iraq> erişim 19.07.2025.
- TABAAR Muhammed Ayetullahi (2023). “Why Iran Is Gambling on Hamas: Tehran’s Strategy to Weaken Israel and Divide the Region”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/middle-east/why-iran-gambling-hamas>, erişim 14.02.2025.
- TEHRAN TIMES (2024). “Israel getting punished with ‘Operation Truthful Promise’”, <https://web.archive.org/web/20240415193505/https://www.tehrantimes.com/news/497075/Israel-getting-punished-with-Operation-Truthful-Promise>, erişim 27.06.2025.
- THE JARUSELAM POST (2024). “IDF denies reports of major damage to Nevatim base”, <https://www.jpost.com/breaking-news/article-797064>, erişim 27.06.2025.
- THE WASHINGTON INSTITUTE (2023). “Major Iranian Air Defense Missile Systems”, <https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/2023-iran-airdefense-systems-table-POL3813-printable.pdf>, erişim 15.02.2025.
- TÜRKOĞLU OĞUZ Gamze (2025). “Güvenlik kaynakları: Türkiye, Süveyda’da sağlanan ateşte kilit rol oynadı”, *Anadolu Ajansı (AA)*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/guvenlik-kaynaklari-turkiye-suveydada-saglanan-ateskeste-kilit-rol-oyyadi/3633625>, erişim 22.07.2025.
- UNITED NATIONS (2025), “Reported impact snapshot Gaza Strip”, <https://www.ochaopt.org/content/reported-impact-snapshot-gaza-strip-11-february-2025>, erişim 11.02.2025.
- US DEPARTMENT OF STATE (2025). “U.S. Security Cooperation with Israel”, <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-israel/>, erişim 12.02.2025.
- ÜREN Çağla (2025). “Parlamento onayladı: İran, Hürmüz Boğazı’nı kapatmak için ilk adımı attı”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2025/06/22/parlamento-onayladi-iran-hurmuz-bogazini-kap-atmak-icin-ilk-adimi-atti>, erişim 29.06.2025.
- ÜSTÜN Kadir (2025). “Trump’ın Filistinlilerden Arındırılmış Gazze Projesi”, *SETAV*, <https://www.setav.org/yorum/trumpin-filistinlilerden-arindirilmis-gazze-projesi>, erişim 11.02.2025.
- WALLIN Matthew (2018). “U.S. Military Bases and Facilities in the Middle East”, *American Security Project (ASP)*, <https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2018/07/Ref-0213-US-Military-Bases-and-Facilities-Middle-East.pdf>, erişim 12.11.2024.
- WHITE HOUSE (2002). “President Delivers State of the Union Address”, <https://georgewbush-white-house.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>, erişim 11.10.2024.
- YILDIZ Tuba ve BALCI Çağatay (2025). “Lübnan’da Hizbullah’ın Geleceği ve İran’ın Stratejisinde Dönüşüm”, *İRAME*, <https://www.iramcenter.org/lubnanda-hizbullahin-gelecegi-ve-iranin-strateji-sinde-donusum-2635>, erişim 22.07.2025.